

JAN ZAHRADIL

Realismus
místo iluzí

cep
CENTRUM
PRO EKONOMIKU A POLITIKU

2000

Vydal CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku

Nám. Míru 9, Praha 2

Praha, květen 2000

© CEP

© Jan Zahradil

Obálka: David Matouš

Sazba: KORŠACH - Vladimír Vyskočil

Tisk: REPRINT

Vydání první

ISBN 80-902795-1-1

Obsah

Předmluva	5
---------------------	---

I. Zahraniční politika

Státní suverenita je prvořadou hodnotou.	9
Třetí cesta pro Rusko	11
Případ Ocalan: Test evropské akceschopnosti.	13
Věcná debata o zásahu NATO není zbabělost.	15
Vítězem evropských voleb je nevolič	18
Středoevropská pravice a rozšíření EU	20
ODS, evropská integrace a národní stát	22
Nebezpečí ve stínu Haidera	25
Evropa z pohledu realisty	27

II. Společnost

Krach komunismu, pýcha rozumu a pýcha víry	53
Církev by se měly srovnat se svým stínem	56
Protidrogový zákon: Nepovedený legislativní pomník	59
Nová ekonomika, nové pořádky	61
100 let od narození F. A. von Hayeka	63

III. Domácí politika

Většinový systém zlepšil kondici stran	73
Jak je to u nás s koalicemi	75
Čím je zahuštěna evropská polévka.	77
Realita všedního dne a patos revoluce	80
Ústavní změny v kontextu českého politického vývoje	82

Předmluva

Centrum pro ekonomiku a politiku přichází s publikací jednoho z nejvýraznějších představitelů mladší generace české politiky, člena Poslanecké sněmovny a stínového ministra ODS, Jana Zahradila. Kniha, kterou dostává čtenář do rukou, shrnuje jak autorovy články zveřejněné v poslední době v českých novinách a časopisech, tak i jeho přednášky pronesené u nás i v zahraničí. Čtenář tak má ojedinělou příležitost mít k dispozici výběr textů, které jsou jinak neshromažditelné, a které obsahují myšlenky nejen o zahraničně-politické problematice, jež je hlavním tématem autora, ale i úvahy o obecně společenských tématech.

Těžiště knihy tvoří zahraniční politika. Název „Realismus místo iluzí“ jasně naznačuje, kde autor stojí a z čeho vychází: je to realistická škola mezinárodních vztahů, která se ostře vymezuje jak proti idealistickým a moralistickým přístupům k politice, tak proti utopickým představám, že je možné vybudovat „lepší svět“ jinak než na základě rovnováhy moci, vyvažování zájmů a hledání kompromisů mezi státy a jejich aliancemi. Osudový omyl u nás dnes tolik rozšířeného idealistického přístupu k mezinárodním vztahům se v minulé historii, ale i v minulosti celkem nedávné, prokázal více než dostatečně. Přesto tomuto přístupu mnozí politikové a žurnalisté stále znovu podléhají.

Mimořádně inspirativní jsou v našem kontextu autorovy úvahy o evropské integraci. Jeho východiskem je u nás ne příliš sdílená myšlenka, že je evropská integrace evolučním procesem, který sice není třeba nijak brzdit, ale není třeba ho ani uměle urychlovat. Jeho argumenty by si měli všichni naši

„euronadšenci“ pořádně číst. Nejde samozřejmě jen o tuto věc. Fakt, že Evropská unie není homogenní, nýbrž vysoce heterogenní útvar, v němž mají jednotliví členové vlastní národní zájmy, bývá bohužel také často podceňován. Stejně tak bývá často opomíjeno i jeho připomenutí, že na straně jedné *prohlubování* a na straně druhé *rozšiřování* Evropské unie nejsou hodnoty komplementární, nýbrž konfliktní, a že je tento fakt pro pochopení současného evropského vývoje zcela klíčový.

Kniha se nezabývá jen zahraniční politikou. Kapitoly „Společnost“ a „Domácí politika“ Jana Zahradila zřetelně vymezují i na obecné liberálně konzervativní škále. Na problémech jako jsou církve, ekologie, drogová problematika, „nová ekonomika“, poselství F.A. von Hayeka i dalších obecně-sociálních tématech je vidět, že je pro autora dominantní hodnotou svoboda jednotlivce. Ta je pro něj důležitější než všechny bohulibé úmysly „vylepšovat“ společnost, hospodářství či životní prostředí, jež v konečném důsledku vedou jen k etatismu a socialistickým experimentům.

Centrum pro ekonomiku a politiku bylo založeno proto, aby šířilo myšlenky svobodné společnosti a tržního hospodářství. Jsem velmi rád, že CEP - jako svou 3. autorskou publikaci - vydává knihu autora, který nejen svou publikační činností, ale i svým celým - byť dosud krátkým - veřejným životem výrazně pomáhá prosazovat hodnoty svobodné ekonomiky a liberální demokracie v naší zemi.

22. května 2000

Václav Klaus

I.

Zahraniční politika

Státní suverenita je prvořadou hodnotou

Česká a německá politická reprezentace se trvale neshodují v hodnocení a důsledcích hromadného odsunu velké části obyvatel německé národnosti z území poválečné ČSR. Je to fatální problém pro českoněmecké vztahy? Domnívám se, že z praktického hlediska prozatím nikoliv. V bohatém přediviu vzájemných vztahů je tento, v první řadě politický, problém pouze jednou z mnoha částí širokého spektra. Všechno ostatní - ekonomické kontakty, vzájemný obchod, investice, vědecká a technická spolupráce, turistický ruch i běžné mezilidské vazby - funguje bez komplikací. Fatální je zatím pouze symbolika celé věci, která znovu oživuje na české straně nesmírně hluboké trauma okupace a druhé světové války a začíná se tak nebo onak dotýkat (na rozdíl od Německa!) téměř každého občana tohoto státu. Toto si německá strana musí uvědomit - hranice, za níž se symbolické významy mění v reálné dopady, neleží v nekoheční. Ostatně není to Česká republika, kdo nyní potřebuje skládat zkoušku z úrovně své demokracie a právního vědomí.

Je to současná německá vládní reprezentace, kdo prochází zkouškou, zda se bude i nadále chovat ekonomicky, územně, početně i geopoliticky k mnohem slabšímu sousedovi jako k rovnoprávnému partnerovi v budoucí Evropské unii, či zda podlehne pokušení využít své převahy k nějaké nové, byť skryté formě mocenské politiky a účelovému zpochybňování uzavřených kapitol historie. V tomto případě by skutečně nešlo o problém českoněmecký, ale celoevropský, jak píše Václav Bělohradský. Fatální je ovšem v každém případě masmediální masáž, která už řadu týdnů probíhá ve sdělovacích prostředcích. Každý je náhle odborníkem na českoněmecké vztahy. V záplavě nejrůznějších článků se tentokrát překvapivě velká část nese ve stále sílícím sebemrskačském a moralizujícím duchu, favorizovaném především tou částí naší intelektuální obce, která se s oblibou podepisuje jako politolog, sociolog či publicista. Nejtvrdší výrazivo použil bezesporu Bohumil Doležal, který píše, že ...české občanské strany se sjednotily s postkomunistickou a komunistickou levicí na platformě českého šovinismu (Respekt 5/1996).

Ocitujme si tedy pro zajímavost něco z programu naší nejsilnější občanské strany, pocházejícího z loňského podzimu: Před více než půlstoletím se kolem nás odehrály události, které vedly ke druhé světové válce, k jejím tragédiím i k dlouho působícím následkům. Nedopustíme, aby byl celý tento řetězec znovu otevírán. Staré spory a křivdy nesmí nepříznivě ovlivňovat dnešní ... vztahy se všemi sousedními národy. (Str. 4) Tento stát a jeho suverenita jsou pro nás hodnotou samy o sobě. Je to náš domov a budeme usilovat, aby jím zůstal i při otevření se evropskému a světovému společenství. (Str. 5) ...národní zájem je hodnotou, jejíž obsah i časový horizont široce překračují záběr jedné generace či jedné politické strany... (Str. 6) Tyto pasáže považuji za zcela jednoznačnou a zároveň strážlivou obsahovou českých národních zájmů. Z mnoha důvodů - symbolických, faktických, právních, majetkových, mezinárodních i národních - je nepřijatelné, aby 50 let staré historické události měly jakýkoliv dopad na realitu životů dnešních i zítřejších generací občanů ČR. Přístup cizích státních občanů - tedy občanů SRN k majetku, občanství, zaměstnaneckým či podnikatelským aktivitám v České republice je upraven standardními právními normami a postupy a nejrůznějšími smlouvami. Česká strana nemá důvod udělovat jakékoli skupině cizích státních občanů výjimky či výhody nad rámec tohoto standardu a také v tomto smyslu s nikým nejednala a jednat nebude. Společná deklarace je pokusem obou stran pojmenovat společnými slovy mj. onu tragickou minulost.

Pokud a dokud tato slova nemůžeme najít nebo se shodnout na jejich významu či na tom, že z formulací deklarace nelze vyvozovat žádné konkrétní důsledky - pak deklarace prostě nebude. Nic více a nic méně. Doba, dělící nás od parlamentních voleb, se už dá počítat spíše na týdny než měsíce. Jsem přesvědčen, že naprostá většina demokratických a odpovědných politických sil v zemi nechce udělat z našich vztahů k Německu téma volební kampaně a je si vědoma rizika, které by s tím bylo spojeno. Ještě by si to měli uvědomit ti, kteří o česko-německých vztazích tak rádi píší.

Lidové noviny, 13. 2. 1996

Třetí cesta pro Rusko

Již delší dobu je jasné, že západní svět preferuje v Rusku po červnových prezidentských volbách alespoň zachování současného stavu. Přesně řečeno je to jasné od chvíle, kdy na ruské politické scéně propadli liberální reformátoři typu Gajdara a Javlinského, kteří slibovali skokem převést Rusko k jednoznačné prozápadní orientaci. Byli to lidé, s nimiž se na Západě jistě příjemně jednalo, i když řada z nich měla a má minimálně dvě sady názorů - jednu pro doma a druhou pro zahraničí. Dnes je jejich skutečný vliv nulový. Vystřídali je takzvaní realisté, spjatí především se jmény prezidenta Jelcina a premiéra Černomyrdina. Ti považují Rusko v zásadě za součást Evropy a při každé příležitosti dávají najevo svůj odpor k případné izolaci, kterou vidí například v rozšiřování NATO směrem na východ. Jejich cílem je udržení a posílení vlivu v Evropě, nalezení nějaké nové rovnováhy sil (například pomocí OBSE), zachování Ruska jako důležité světové mocnosti, když supervelmocí už být nemůže. Primárně evropské zaměření této linie ruské zahraniční politiky je dobře viditelné na aktivitě Ruska v bývalé Jugoslávii. Dalším zřetelným důkazem byl koncepční materiál ministerstva zahraničí z roku 1992, kde evropská témata figurovala na prvních čtyřech místech v seznamu priorit. Zde se také poprvé objevil provokativní termín „blízké zahraničí“.

V ostré opozici vůči realistů jsou nacionalisticko-imperialistické, takzvané rudo-hnědé síly. Jejich zahraniční politika je koncentrovaným odrazem celkové frustrace nad současným postavením Ruska. Územní a mocenská redukce jeho role po rozpadu SSSR nemá obdoby v celé ruské historii. Není divu, že sílí sentiment po integrálním „Velkém Rusku“ v hranicích bývalého SSSR. Pouze takové impérium by zaručilo bezpečnost a stabilitu a znovu by dobylo postavení světové supervelmoci. Tyto tendence úspěšně žijí ze směsi mystických představ o výjimečnosti a vyvolenosti ruského národa, ze starého dobrého panslavismu, pravoslavné ortodoxie, autokracie, agresivního izolacionismu a xenofobie. Politika je to však prakticky nerealizovatelná.

Její konfrontační obsah je natolik silný, že by byl uskutečnitelný pouze za cenu sebevražedného konfliktu.

Uvnitř ruských politických elit si ovšem získává více a více pozornosti nový koncept. Ten propaguje myšlenku Ruska jako eurasijské mocnosti, jako stu mezi Evropou a Asií. Rusko, které se ocitlo za periférií Evropy, nemá podle této teorie jinou možnost, než se stát centrem eurasijské integrace. Občané obviňují současné ruské vedení, že se snaží prodat jedinečný eurasijský status Ruska za cenu návratu do Evropy. Světová cena Ruska však podle nich spočítá právě a pouze v jeho eurasijském charakteru. Rusko musí hrát v Asii zvláštní roli a nést za dění v tomto regionu globální odpovědnost. Jde především o novou úroveň vztahů s bývalými asijskými součástmi SSSR - Kazachstánem, Turkmenistánem, Kyrgystánem, Tadžikistánem a Uzbekistánem - stejně jako s pacifickou oblastí na východě a se zeměmi jihovýchodní Asie. Pomalý přesun hospodářského centra Ruska do oblasti za Uralem, doprovázený přesunem rozhodovacích pravomocí, může eurasijskou koncepci jediné posílit. Rusko nemůže podle nich hrát významnou roli v mezinárodních vztazích, dokud se nestane vedoucí regionální mocností.

Ve střední Evropě stále vidíme Rusko pouze značně zúžené prizmatem našeho potenciálního vstupu do NATO. Samozřejmě ani eurasianismus není dokonalým lékem proti ruskému pošilhávání po dnech zašlé slávy. Představuje však relativně střizlivou novou cestu, jež dává Ruku jakousi novou identitu a proskakuje už i do ostatních názorových proudů. Pokud se stane oficiální náplní ruské zahraniční politiky, měli bychom v každém případě co do činění s Ruskem méně nevypočitatelným než doposud. A rozhodně bychom si měli uvědomit, že Evropa nemusí do budoucna zůstat nejvyšší prioritou nebo jednou z priorit ruské zahraniční politiky. To v žádném případě neznamená sebemenší zpochybňování našeho vstupu do NATO jako jednoho z pilířů naší zahraniční politiky - ba právě naopak. Avšak obrat ruské pozornosti směrem k Asii by mohl pro středoevropské země znamenat určité pragmatické zklidnění jejich pohledu na Rusko.

Případ Ocalan: test evropské akceschopnosti

Vstup České republiky do NATO je již neodvratný. Jde o nejvýznamnější zahraničněpolitický krok v moderních dějinách českých zemí. Členství v nejmocnější a nejefektivnější vojensko-politické alianci světa nemá alternativu ani po skončení studené války.

Část politických elit Evropské unie se však stále opájí myšlenkou na samostatné zajištění evropské bezpečnosti (například přeměnou ZEU na její vojensko-politický pilíř), které by oslabilo roli NATO. Vést takové diskuse je jistě legitimní, stejně jako je užitečné se zabývat společným postupem v boji proti terorismu a organizovanému zločinu. Bohužel, když dojde na praktické „lámání chleba“, tytéž politické elity však ukazují značnou rozkolísanost, názorovou nejednotnost, nevíli k akci.

Typickým případem téměř celoevropské ostudy se stal případ Ocalan. Kurdský terorista, hlava Strany kurdských pracujících (PKK), byl přehazován ze země do země jako horký brambor, protože nikdo si - jak se zdá - nechtěl pálit prsty. Obavy z odvetných násilných akcí početných kurdských organizací v západní Evropě byly možná opodstatněné. Je však taktické ukazovat slabost právě tváří v tvář násilí? A proč západní státy vůbec povolují činnost kurdských organizací na svém území (včetně takzvaného kurdského parlamentu v exilu)? Důvod tkví v pokrytectví současného evropského, ponejvíce levicového politického establishmentu.

Ten se rád sveze po vysloužilém, a tudíž neškodném pravicovém diktátorovi z Jižní Ameriky, pro levicového teroristu však hledá nejrůznější omluvy a výmluvy. Článek ve Wall Street Journal Europe „Pinochet, Ocalan and the Hypocrisy of the Left“ z 30. listopadu je brilantním popisem tohoto dvojitého standardu. Slyšíme dojemné obavy o to, aby se terorista dočkal v Turecku spravedlivého soudu. (Proč v tom případě tedy nemohl být souzen v Německu či v Itálii?) Slyšíme stokrát opako-

vané výroky, že nejde o terorismus, ale o boj za lidská práva, za národní sebeurčení, za svobodu.

Spojené státy americké, motor NATO, nemají tyto dialektické problémy. PKK funguje na seznamu amerického ministerstva zahraničí mezi třiceti hlavními teroristickými organizacemi světa. V USA vědí, že PKK má na svém kontě tisíce obětí v Turecku i v západní Evropě, atentáty, bombové útoky, vraždy a únosy, že je velmi aktivní v obchodu se zbraněmi, v obchodu s drogami a v praní špinavých peněz. V USA vědí, že jde o organizaci vystavěnou podle vzorů komunistických stran a velmi podobnou RAF (Frakce Rudé armády) nebo Sendero Luminoso (Světlá stezka).

Západní Evropa takto jednoznačně neuvažuje. Je skoro neuvěřitelné, že tyto zmatené úvahy nacházejí svůj odraz i u nás, se všemi našimi historickými zkušenostmi. Patetický článek Jaroslava Jírů „Turecko připravuje justiční vraždu“, prošpikovaný krví a slzami, je toho typickým úkazem a je stejně jednostranný jako výroky britského dramatika Harolda Pintera, britské socialistické europoslankyně Pauline Greenové a dalších. Kromě toho jsem tak ostrý a nespravedlivý útok na Turecko, našeho budoucího spojence v NATO, ještě nečetl („moderní historie Německa a Turecka je obtížena strašnými zločiny“, píše pan Jírů!). Jen na okraj - pokud již chce autor konat výlety do historie, měl by si jednak přečíst ještě jinou literaturu než „Čtyřicet dní“ Franze Werfela (to ohledně onoho milionu povražděných Arménů), jednak si uvědomit, že moderní historie Turecka začíná poněkud později než v roce 1915 (Turecká republika vznikla v roce 1923), a také si připomenout, že Turecko je například zakládajícím členem Rady Evropy. Ale zpět k hlavnímu tématu.

Dokud bude trvat toto evropské intelektuální a politické zmatení, do té doby máme velmi pádné důvody méně přemýšlet o společné evropské bezpečnostní politice, a naopak dále systematicky posilovat roli NATO. Bez principiálnosti a odvahy si totiž sami Evropané svou vnitřní a vnější bezpečnost nezajistí.

Věcná debata o zásahu NATO není zbabělost

Vnitropolitická debata o dlouhodobých důsledcích konfliktu v Jugoslávii je zcela na místě a nelze ji zaměňovat s politickou podporou NATO. Česká republika jako jeden z nových členů NATO má povinnost být k NATO loajální a má za tuto vojenskou akci politickou spoluodpovědnost, kterou nemůže relativizovat. Na oficiální úrovni ústavních orgánů se ovšem podle mého názoru nestalo nic, co by tuto loajalitu zpochybňovalo.

Vláda schválila vše, co schválit měla, český zástupce v Severoatlantické radě rozhoduje, jak má. Poslanecká sněmovna již v zárodku vetovala všechny pokusy komunistů zpochybnit celou akci včetně návrhu na odstoupení od Severoatlantické smlouvy (!), nyní projednává změnu mandátu pro vyslání nemocnice a letadla do oblasti konfliktu.

Akce neprobíhá podle článku 5 Washingtonské smlouvy, musí být sice schválena jednomyslně, účast v ní však není povinná. Povinný není ani patos - co by dnes především mělo být povinné, je střízlivost a věcnost. Otázek, které si dnes musíme klást, je mnoho, já položím dvě: Jakým způsobem ovlivní akce NATO situaci v regionu? Jde o ojedinělou záležitost, nebo o precedens, předjímající strategickou koncepci NATO pro příští století? Brutálně etnicky vyčištěné Kosovo se může těžko znovu stát plnohodnotnou součástí Jugoslávie. Jak by asi srbské a albánské etnikum dokázala po této tragédii znovu žít pohromadě? Katastrofy tohoto typu se na Balkáně přenášejí z generace na generaci, zákon krve a odplaty je neodmyslitelnou součástí života.

Milošević již přemýšlí o řešení: vzdá se Kosova výměnou za Republiku srbskou z Bosny. To by ovšem znamenalo nové překreslování map a přehodnocování dohod včetně Daytonu, něco jako „sociální inženýrství“ pod mezinárodní kuratelou. Nelze vyloučit to, že časem spadne nová železná opona napříč Balkánem, a že ruská sféra vlivu se tak rozšíří až k Jaderskému

moři, což by po hořkém ústupu z Evropy začátkem 90. let byla jistě náplast na pošramocené velmocenské ambice Ruska. Nelze vyloučit, že toto byl Miloševičův strategický plán, že proto nepodepsal dohodu z Rambouillet, že si bombardování vlastně vynutil. Západ tak sklízí plody své politiky nekomplexních a „salámových“ bilaterálních řešení problémů bývalé Jugoslávie, prováděné od začátku 90. let, která zcela selhala.

Druhá otázka je komplikovanější a souvisí s pojetím lidských práv, jak se vyvíjelo v posledním dvacetiletí v intelektuálních a politických elitách Západu. Většina dnešních decision-makerů v členských státech NATO (Albrightová, Solana, Blair, Schröder) vstupovala do politiky v době, kdy se otázka lidských práv stávala jednou ze základních zbraní v boji demokratického světa proti totalitnímu impériu. Tato zbraň se však doposud vždy ukázala ve zlomových okamžicích jako málo účinná (viz ambivalentní vztahy USA s Čínou) a ani kolaps komunismu nepřišel kvůli tlaku lidských práv, ale proto, že prezident Reagan tehdejší „říši zla“ uzbrojil a ekonomicky položil na lopatky. Teď jsme svědky obhajoby jakéhosi partikulárně národnostního pojetí lidských práv pod heslem úplného sebeurčení. Etnických skupin a národností je však v Evropě mnohonásobně víc než států. Skutečně chceme přistoupit na tezi, že každá taková skupina má právo na samostatný stát? Skutečně je takováto forma řešení etnických sporů součástí strategické koncepce NATO pro 21. století? A skutečně chceme Evropu, na jedné straně rozdrobenou do „etnických“ regionů, na druhé straně ovládanou z nadnárodní úrovně (třeba Evropské unie)? Přemýšlejme o tom, zdá se, že stojíme na další dějinné křižovatce.

Česká republika přece nevstoupila do NATO pouze proto, aby se mohla přihlašovat ke společné obraně hodnot euroatlantické civilizace. Vstoupili jsme do NATO také proto, že tak byly v dané situaci nejlépe chráněny naše národní zájmy. Bude i nová strategie koncepce NATO odpovídat těmto zájmům? Nezapomínejme, že dnes už její podobu můžeme ovlivnit nikoliv zvenčí, ale zevnitř. Ten, kdo si takové otázky klade a snaží se na ně odpovědět, není ani zbabělec, ani zrádce, což jsou

termíny vypůjčené nikoliv z anarchistického samizdatu, ale z novin a z úst politiků, tvářících se jako seriózní.

Pokud si tímto způsobem někdo „dovyřizuje“ staré politické účty, je to smutné. Pokud někdo propadl jakémusi zvláštnímu druhu davové hysterie, je to politováníhodné. A pokud jde o dlouhodobý vztah části médií a politické scény jmenovitě k osobě Václava Klause, to už je spíš na hlubinnou psychoanalýzu.

MF Dnes, 15. 4. 1999

Vítězem evropských voleb je nevolič

Změna atmosféry je doslova cítit ve vzduchu. Evropské volby 1999 řádně zahýbaly evropskou politickou scénou. Poprvé za dlouhá léta získaly v Evropském parlamentě převahu nesoциalistické strany. Belgická vláda podala demisi, i když nikoliv pouze kvůli těmto volbám. Na svou funkci rezignoval předseda významné strany francouzských gaullistů (RPR) Nicolas Sarkozy. Britský premiér Tony Blair po porážce své strany od britských konzervativců na okamžik zapomněl na svůj „nový internacionalismus“ a náhle začal hovořit o britských národních zájmech, zároveň ochladl i jeho vztah k jednotné evropské měně.

Co se však skrývá pod povrchem volebních výsledků? Paradoxním vítězem evropských voleb je nejspíše nevolič. Více než 50 % Evropanů k volbám vůbec nepřišlo, a dalo tak najevo svůj nezájem či nedůvěru. Tak nízká účast bezesporu Evropský parlament delegitimizuje. Nic nepomohlo zvýšení jeho pravomocí v Amsterdamské smlouvě, ani jeho razantní a nutno říci že oprávněný útok na Evropskou komisi, který skončil jejím pádem. Ukazuje se, že evropský problém tkví hlouběji než pouze v tolik skloňovaném demokratickém deficitu evropských institucí. Jde spíše o to, že evropská integrace je stále více projektem politických elit, nikoliv uskutečněním představ občanů členských zemí. Pocity evropských voličů se zřejmě značně liší od pocitů jejich politiků i od skutečného, niterného pocitu evropské identity a sounáležitosti. Tento pocit se ovšem nedá žádnou cestou nadekretovat, ale musí být vytvořen pouze dlouhodobým a přirozeným vývojem.

Právě proto jsou dalším vítězem voleb strany, které se netajily svým rezervovaným vztahem k současné podobě procesu evropské integrace. V Británii vyhráli konzervativci se svým tradičním heslem *In Europe, not run by Europe*. Francii postihla nejednota pravicových stran - Chirakových gaullistů, Madelinových liberálů a centristické UDF Françoise Bayroua. Toho využil Charles Pasqua, bývalý ministr vnitra, a doslova zazářil

se svým novým euroskeptickým Hnutím pro Francii. Nelze vyloučit, že právě z těchto dvou stran - britských a francouzských euroskeptiků - vznikne nová parlamentní frakce. A v Německu se relativně nejúspěšnější stranou stala CSU, která má - jako reprezentant bohatého Bavorska - kritický vztah k přerozdělovacím procesům uvnitř EU.

Nejsilnější frakcí v novém parlamentě bude frakce Evropské lidové strany (EPP), která sdružuje výraznou většinu nesocialistických stran Evropského parlamentu. Přesto se o ní nedá hovořit jako o platformě evropské pravice. Řadu let ji totiž ovládaly křesťansko-demokratické strany ze zemí Beneluxu, které - podobně jako naše KDU-ČSL - jsou vším jiným než pravicí. Proto také v poslední době zesiluje volání především od skandinávských liberálně-konzervativních stran, ale i od Němců a Francouzů po výměně vedení EPP a změně jejího politického charakteru. Tyto ožadavky zazněly zatím nejsilněji na nedávném pařížském zasedání pravicové „internacionály“ EDU, která sdružuje přes 40 pravicových stran z celého kontinentu, z členských i nečlenských zemí EU (včetně české ODS). Tamtéž zaznělo heslo, že po těchto volbách je idea evropského federalismu definitivně mrtva.

Evropské volby, jejich průběh, výsledky a možný dopad je dobré si pečlivě prostudovat, protože prozrazují mnohé o náladách jednotlivých členských zemí a o dalších možných scénářích evropské integrace. Takové studium je velmi potřebné zejména v České republice, protože zde má debata o evropské integraci zatím doslova otřesný průběh. Naši euraivisté spustili kampaň, označující jiné názory za projevy zastydlého národovectví, antievropanství, dokonce jakéhosi „hnědnutí“ (!). Česká „nová eurolevice“ - ať už přichází z ČSSD, KDU, US nebo z Hradu - se zkrátka omezuje na rozmazávání plytkých proevropských frází a nálepkování svých názorových oponentů. Tváří v tvář faktům, která se nehodí, pak musí mlčet, protože nemá co říci.

Hospodářské noviny - 28. 6. 1999

Středoevropská pravice a rozšíření EU

Středoevropská pravice je jistě velmi různorodým spolkem složeným z liberálů, konzervativců, křesťanských demokratů a dalších názorových proudů. Zdá se však, že přes tyto odstíny v nich na proces rozšíření EU krystalizují velmi podobné názory. V jejich politických kruzích roste nejistota umocněná protichůdnými vyjádřeními západoevropských politiků. Původní obdiv vůči unii je střídán střízlivým pohledem. Požadavek úplné implementace *acquis communautaire*, tj. právních norem EU, je nahlížen spíše jako nástroj k co nejzazšímu oddálení rozšiřování, protože komunitární právo stále narůstá o nové předpisy, takže i při nejlepší vůli se dluh žadatelských zemí nesnižuje, ba spíše naopak. Zaznívají pochyby, zda svěřací kazajka *acquis* je tím nejhodnějším nástrojem rozvoje konkurence na rozvíjejících se trzích. Panují obavy z nových plánů EU na harmonizaci daní a sociálních systémů, které by *de facto* zaznamenaly export „welfare state“ ze Západu na Východ a odbourání jedné z významných komparativních výhod transformujících se ekonomik - levnou a přitom kvalifikovanou pracovní sílu. Argumentuje se, že verbální podpora Západu je v rozporu s protekcionistickými obchodními bariérami asociačních dohod. Konstatuje se, že EU nepřeměnila své instituce tak, aby mohly zvládnout v budoucnu i nové členy, že není ochotna k zásadním reformám společné zemědělské politiky a systému strukturálního financování, bez nichž neunesou finanční břímě rozšíření.

Středoevropská pravice proto znovu objevuje důraz na národní zájmy a národní suverenitu, pozapomenuté kategorie, poztráčené během komunistického panství, o nichž nás i dnes mnozí přesvědčují, že již neexistují. Především však doposud chyběla jednotná strategie asociovaných zemí vůči EU, převládal postup na vlastní pěst, snaha těžit z chyb svých soupeřů, žít v naději, že zrovna já budu první na pásce. To dávalo druhé, silnější vyjednávací straně velkou výhodu podle hesla „*divide et impera*“. Právě toto se musí změnit, znělo jedno z poselství konference.

Jednou možností je brát citované námitky za součást legitimního politického názoru jedné části demokratického politického spektra a zamýšlet se nad tím, zda na nich není kus pravdy. Střední Evropa jistě není plná pravicových populistů či hlupáků, kteří nechápou vznešené cíle evropské integrace. Spíše je v ní řada odpovědných a realistických politiků, hledících trochu dále do budoucnosti, kteří právě proto kladou znepokojivé otázky a dožadují se odpovědí.

Druhá možnost je tyto „kacířské“ názory zuřivě odmítat, ušklebovat se, jak to ostatně už nějakou dobu dělá v Čechách část naší mediálně-politické fronty, nekriticky obdivovat jedno rozměrnou profederalistickou představu EU, jako třeba Rudolf Kučera (naposledy v HN 21. 9.). K jeho článku mám ostatně několik připomínek a faktických oprav: Rád bych se například dozvěděl, jak je možné, že „euroskeptik“ Klaus je od roku 1996 místopředsedou Evropské demokratické unie (EDU), největší organizace evropských nesocialistických stran, organizace jednoznačně proevropské? Nebude to náhodou tím, že jeho názory tam připadají leckomu zajímavé?

Rád bych také upozornil, že Evropská lidová strana (EPP) se má od příštího roku stát kolektivním členem EDU, aby zmizela dosavadní dvojkolejnost. EDU se potom stane jediným „deštníkem“ evropské pravice. Předzvěstí této fúze je právě přejmenování bývalé frakce EPP v Evropském parlamentu na frakci EPP/ED (evropsští demokraté), bez něhož by se tato frakce nemohla honosit největším počtem poslanců, protože by do ní některé strany vůbec nevstoupily. A že po těchto změnách na sebe ani debata o budoucím programu EPP a EDU nedá dlouho čekat, je nabíledni.

Hospodářské noviny, 5. 10. 1999

ODS, evropská integrace a národní stát

O národních zájmech, národním státu, jeho současném postavení a jeho integraci do nadnárodních (bezpečnostních, politických, ekonomických) struktur hovoří ODS již delší dobu. Je třeba zdůraznit, že v tomto podání národní stát a národní zájmy neznamenaají žádný nacionalismus, ale jde jednoznačně o politickou kategorii.

Jistě, svět konce 20. století prochází rychlými změnami. Skončilo jeho bipolární uspořádání, změnila se jeho rizika a ohrožení, roste propojenost ekonomických subjektů jednotlivých zemí, explozivně se rozvíjejí nové moderní technologie. Nicméně národní státy, tak jak se vyvinuly v době historicky poměrně nedávné, jsou i v tomto globalizujícím se světě stále užitečným nástrojem ke správě věcí veřejných. Jejich případnou další transformaci je proto zapotřebí ponechat na spontánní evoluci společenského řádu. Urychlená a nepřírozená demontáž národních států může najít svou protireakci právě v podobě růstu primitivního, xenofobního a izolacionistického nacionalismu.

Teoretickou inspirací ODS pro analýzu mezinárodních vztahů je především škola realismu. Tato škola vidí mezinárodní prostředí takové, jaké ve skutečnosti je, nikoliv takové, jaké by „mělo být“, a uvědomuje si jeho křehkost. V takto definovaném mezinárodním prostředí existují reálné zájmy - mocenské, ekonomické a jiné -, které potřebují pro své uskutečnění reálné nástroje. Z tohoto pohledu vychází i stanovisko ODS vůči mezinárodním politickým, ekonomickým a bezpečnostním organizacím, v nichž se dnes odehrává většina zahraničněpolitických vztahů.

Tyto organizace nejsou samy o sobě cílem nějaké politiky, ale pouze prostředkem k jejímu provádění. To platí i pro Evropskou unii. ODS bývá někdy obviňována, že nechápe pravou podstatu evropské integrace. Není to pravda. Cíle integračního procesu jsou v zásadě tři: ekonomický, bezpečnostní a politický. Je zřejmé, že ne všechny jsou stejně relevantní. Nejvíce

energie se v poslední etapě integrace bezesporu investuje do politického cíle. Zavedení měnové unie (tedy jednotná monetární politika) a požadavky na sjednocení daňových a sociálních systémů (tedy de facto jednotná fiskální politika) jsou motivovány představou nějakého stupně politické unie.

Tento cíl je přitom - na rozdíl od ekonomického a bezpečnostního - nejzpochybnitelnější. Těsné výsledky „maastrichtských“ referend i trvale nízká účast voličů při volbách do Evropského parlamentu nasvědčují tomu, že jde skutečně spíše o projekt evropských politických elit než o představu, kterou by si osvojili občané členských států EU. Proč by měla Evropa být důležitější a mocnější politickou silou či „světovou mocností“, proč by za každou cenu měla být politickou protiváhou něčeho? Z hlediska teorie realismu se za touto myšlenkou nejspíše mohou skrývat snahy zemí, které byly a již nejsou světovými mocnostmi a doposud se s tím nesmířily. V dlouhodobém horizontu, v EU, která bude mít 25 a více členů, je možná a udržitelná jediná představa - představa otevřené, a tudíž pružné Evropy, nejen dovnitř, ale i vně. Vytvoření uzavřené „pevnosti Evropa“ může tento kontinent odkázat na světovou periferii. Naproti tomu - což takhle největší prosperující ekonomická zóna volného obchodu na světě, vzniklá propojením evropského ekonomického prostoru, jednotného vnitřního trhu EU a NAFTA?

Jistě, dnes to zní jako úplná utopie. A „pouhý“ volný obchod je málo vznešený ve srovnání s vizionářskými představami některých českých politiků o evropské federaci s dvoukomorovým parlamentem jako o vrcholu evropského integračního procesu. Nicméně je třeba si uvědomit, že uvnitř Evropy působí rozličné politické síly, uplatňují se různé názory na budoucnost EU (včetně výše zmíněného) a jenom z jejich průsečíku lze tuto budoucnost vytvářet.

Není důvodu, aby se na této diskusi nepodílely ty evropské politické síly, stojící doposud vně EU, které se - stejně jako ODS - těší určitému mezinárodnímu postavení a jsou pevně zakotveny v organizačním i názorovém spektru podobných stran. Taková diskuse není projevem antievropanství, nesmí být tabuizována a nemění nic na základní strategické nutnosti směro-

vání do EU. Koncepce ODS jistě není pouze a výhradně o Evropské unii.

Škoda však, že někteří komentátoři (třeba Jiří Leschtina) spěchali s mediální popravou zmíněného dokumentu natolik, že si jej zřejmě nestačili ani přečíst. To však nemění nic na skutečnosti, že zahraničněpolitické záměry ODS jsou nyní veřejně známy, jasně a nedvojsmyslně deklarovány. Rádi o nich budeme věcně diskutovat doma i v zahraničí.

MF Dnes, 11. 12. 1999

Nebezpečí ve stínu Haidera

Jörg Haider dostal v minulých týdnech co proto. Především jeho výroky, zpochybňující příčiny a důsledky druhé světové války, doprovázené požadavky na zrušení tzv. Benešových dekretů a na jakési odškodnění sudetských Němců, oprávněně vzbudily ostrou reakci české strany. Je však na místě upozornit, že tyto výroky v Evropě nezaznívají pouze exkluzivně od pana Haidera, ale i odjinud. Většinou je to z kruhů některých evropských křesťanskodemokratických stran, sdružených v Evropské lidové straně.

Proto bývají zabaleny - místo do Haiderova hrubého pytle - do jemného balicího papíru „evropanství“ a „evropských hodnot“. Obsah však zůstává týž. Obrazně lze říci, že problémy společné česko-německé nebo česko-rakouské minulosti, vyprovozené „bilaterálními“ dveřmi smluv a deklarací, se snaží vhadzovat zpět do místnosti „evropským“ oknem. Příkladem je loňská rezoluce Evropského parlamentu, žádající ČR o zrušení zmíněných dekretů. Vznikla bez sebemenší konzultace s českou reprezentací.

Při její přípravě byl opominut dokonce i parlamentní výbor přidružení České republiky s Evropským parlamentem. Tento postup ostatně vedl k ostrému konfliktu českých a evropských poslanců na posledním zasedání výboru přidružení v Bruselu. Jedním z duchovních otců zmíněné rezoluce Evropského parlamentu byl poslanec Bernd Posselt, významný člen bavorské CSU a Evropské lidové strany. Nedávno byl také zvolen předsdou Sudetoněmeckého krajanského sdružení za odstoupivšího Franze Neubauera. Kromě toho působí i ve zmíněném parlamentním výboru přidružení a říká se o něm, že by rád získal funkci zpravodaje Evropského parlamentu pro Českou republiku v klíčovém předvstupním období okolo roku 2002 a později. Jak by asi v roli zpravodaje působil, lze dovodit z jeho výroků, kdy se rád a často nechává slyšet, že s Benešovými dekrety se Česká republika do EU nedostane. Podobným výrokům ani podobným postavám však ta část naší mediální a intelek-

tuální sféry, která se na Haiderovi „vyřádila“, nevěnuje téměř žádnou pozornost.

Není žádným tajemstvím, že v ČR působí nikoli nevlivné názorové školy, soustředěné např. kolem revue Střední Evropa, ale i jiných našich médií. Vystupují zpravidla z deklarovaných proevropských pozic a podporují „posseltovské“ teze s dlouhodobou vytrvalostí, snaživě opakují a zdůrazňují jejich oprávněnost. Kdo s jejich postojem nesouhlasí a veřejně s nimi polemizuje, není partnerem k diskusi, ale objektem skandalizace. Je zpravidla neprodleně označen jako nacionální šovinista, pokračovatel poválečného národního socialismu (obzvláště odpudivá charakteristika v těchto kruzích!), podněcovatel antiněmeckých nálad, jako někdo, kdo nepochopil principy evropské integrace, atd. atd.

Podivný kruh se tedy uzavírá. Mnozí puncovaní „Evropané“, jak z české kotliny, tak odjinud, Haidera ostře odsuzují. Nelze se ovšem zbavit dojmu, že alespoň části (byť menšinové) z těchto kritiků příliš nevadí obsah jeho rétoriky, ale spíše její forma. Obávají se totiž, že Haiderova neomalenost může zhatit jejich trpělivé a nenápadné kutání, obracející minulost naruby a vyzovující z ní takové důsledky pro přítomnost i budoucnost, které jsou pro Českou republiku a její národní zájmy nepřijatelné.

Právo, 10. 3. 2000

Evropa z pohledu realisty

Děkuji za možnost promluvit na tomto mimořádně prestižním fóru na téma, které mne velice zajímá a s nímž jsem strávil v blízkém soužití několik posledních let. Hovořit o výzvě ke změnám v Bruselu v souvislosti s nějakými dalšími vlnami evropského rozšiřování v budoucnu může vypadat jako drzost od někoho, kdo přichází z transformující se středoevropské země, která o plnoprávné členství v EU teprve žádá. Ale já to přijímám také jako výzvu. Nejsem ekonom, nejsem akademik, jsem praktický politik, zvyklý pronášet politické řeči. Právě toho se však dnes budu snažit vyvarovat a zvolit neutrální, analytičtější pohled s přiměřenou mírou zobecnění, která doufám bude pro vás ještě přijatelná.

Struktura mého příspěvku je následující: V první kapitole popíši hlavní teoretickou slabinu celého evropského integračního procesu. V druhé kapitole charakterizují praktická úskalí současné EU a situace, která nastala v EU v CEE v souvislosti s pádem železné opony a přípravou rozšiřování. Třetí kapitola je věnována několika modelovým konkrétním oblastem působnosti EU, kterým se reforma v souvislosti s rozšířením nemůže vyhnout. V závěru si dovolím nastínit, jak a kam by se podle mého názoru měla EU vyvíjet v budoucnu.

1. Teoretické slabiny evropského integračního procesu

Bylo by ztrátou času opakovat všechny historické peripetie, které provázely nastartování procesu evropské integrace, hospodářské a následně politické propojování evropského prostoru a jeho dovedení až do současné podoby Evropské unie na bázi Maastrichtské, resp. Amsterdamské smlouvy. Na současnou Evropskou unii lze mít různé názory. Můžeme si myslet, že proces sjednocení Evropy představuje nejpokrokovější projekt mezinárodní politiky vůbec, což je jedno extrémní klišé (citát pochází od jednoho významného německého poslance). Můžeme si naopak myslet, že EU je koncentrovanou směsí francouzského direktivismu a německé byrokracie, což je druhé ex-

trémní klišé (citát byl z pražského měsíčníku s příznačným názvem „Laissez-Faire“). To nám však v pohledu na Evropskou unii a v jejím hodnocení nepomůže. Myslím si, že v nejzákladnějším, téměř filozofickém pohledu se na Evropskou unii lze dívat jako na *evolucionismus* versus *kreacionismus* - přeneseno do teorie institucí a mezinárodních vztahů jako *realismus* či *neorealismus* na jedné straně versus *institucionální liberalismus* nebo *neofunkcionalismus* na straně druhé.

Teorie realismu v systému mezinárodních vztahů jistě není dokonalá. Mnozí jí vyčítají malou vzletnost, přílišný pragmatismus, přizemnost. Tyto výtky jsou velmi podobné výtkám, které odpůrci trhu či jeho korektoři vznášejí vůči svobodnému trhu. Realismus - na rozdíl od jiných názorových škol - má výhodu v tom, že je vlastně tržním systémem. Vidí situaci takovou, jaká je, ne takovou, jaká by měla být (ought to be). Kalkuluje s reálnými zájmy, reálnými instrumenty, reálným časem a počítá náklady a výnosy. Za hlavní výhodu realismu však považují pohled na mezinárodní instituce. Realismus nepovažuje instituce za cíl sám o sobě, ale vždy pouze za nástroj k dosažení nějakého cíle. Výnosy, plynoucí z dosažení tohoto cíle, by neměly překročit náklady, vynaložené na zřízení a užívání nástroje, k tomuto cíli určenému. Naproti tomu strukturalisté se domnívají, že pouhé zřízení nějaké instituce a její vybavení dostatečnou vnitřní strukturou - např. určitým mechanismem rozhodovacího procesu či rozhodovacími pravomocemi - povede samo o sobě zcela nevyhnutelně ke zlepšení mezinárodního prostředí, bez ohledu na náklady.

Jaké byly cíle evropské integrace? A odpovídalo jejich dosažení vynaloženým prostředkům?

Existují tři hlavní cíle evropské integrace:

- 1) udržení míru, resp. zabránění válce nebo prevence „měkkých“ forem konfliktů a rivalství mezi státy či jejich uskupeřeními,
- 2) ekonomická efektivita, vytvoření vnitřního trhu, odbourávání bariér volného obchodu, které posiluje obchod a ekonomický růst a
- 3) politický cíl předpokládající, že Evropa by měla kombino-

vat své síly, aby se stala „světovou mocností“ v dnešním a budoucím světě.

Mohli bychom najít ještě další dílčí cíle. Je zřejmé, že ne všechny tyto cíle jsou stejně relevantní. Zdá se, že přinejmenším první dva cíle byly v zásadě motivovány kladně. Problémem je, že tyto snahy podléhaly v průběhu desetiletí různým dobově podmíněným a omezeným názorovým školám a teoriím a z nich vyplývajícím tlakům: o ekonomice, o právu a jeho mechanismech, o institucích. Mnohé z těchto názorových škol a teorií nepřežily svou dobu, ukázaly se jako nepravdivé, přesto však stále leží ukryty někde mezi stavebními kameny Evropské unie.

Nejzpochybnitelnější je onen poslední cíl, do kterého se právě v poslední etapě integrace investuje nejvíce prostředků. Já nevím, proč by měla Evropa být důležitější a mocnější silou či „světovou mocností“, proč by za každou cenu měla být politikou protiváhou něčeho či někoho. Možná se za touto myšlenkou skrývá snaha zemí, které již nejsou světovými mocnostmi a doposud se s tím nesmířily, dodat si znovu na důležitosti. To by koneckonců z hlediska teorie realismu bylo celkem pochopitelné.

Spíše však je tato myšlenka sociální a politickou konstrukcí, která tato předpokládá, že bude existovat Evropa jako jedna homogenní entita, že bude možno definovat evropské zájmy, evropskou identitu, evropanství jako takové. Právě na této myšlence je vidět, že pro některé skupiny/politické elity v Evropě neběží reálný čas, o kterém jsem mluvil v souvislosti s realismem. Prostě že čas běží jinou - poněkud vyšší - rychlostí pro politické elity a jinou, pomalejší rychlostí pro občany evropských států. Reálný čas je však evolučním časem. To se týká i spontánního vývoje společenského řádu v čase, o čemž mnohokrát správně psal např. Hayek.

Představa Evropy jako jednoho celku, vedeného společnými zájmy, znamená - přes veškerá zpochybňování tohoto tvrzení - erozi takzvaného národního státu, jeho rozmělnění v nadnárodních strukturách. To je chybné. Nehájím princip národního státu z emocionálních či sentimentálních důvodů. Nechci ani ar-

gumentovat tím, že ve své době byl vznik národního státu a nacionalismu progresivním prvkem, který byl spojen s průmyslovou revolucí, s rozvojem ekonomiky, liberálních myšlenek, s otevřením jiných filozofických systémů, než byla křesťanská univerzalita, který pohnul věcmi kupředu. Rozhodující je, že národní stát je evolučním produktem společenského vývoje, a že je to koncept, který se - přes všechno, co se okolo národních států odehrálo v posledních 150 letech - dějinně osvědčil. Osvědčil se ne jako něco, co je přirozenou součástí lidské povahy, ale jako nástroj, který může ochránit zájmy občanů, který jim může poskytnout pocit identity, který může být užitečný pro správu věcí veřejných, a to i v dnešním světě propojené ekonomiky, bezprostředně sdílených informací a lokálně omezených, výbušných konfliktů.

Sám o sobě národní stát nepředstavuje žádnou hodnotu a je pravděpodobné, že jeho životnost je také historicky omezena. K jeho odumření či vyhasnutí však může opět dojít pouze evolucionem, nikoliv na základě téměř marxistické myšlenky o objektivním dějinném vývoji. Bohužel mám pocit, že právě na této myšlence je pro mnohé právě politický rozměr evropské integrace postaven a právě proto žijí v rychlejším čase urychlené, nepřirozené, umělé, politicky motivované demontáže národních států. Jako každá akce, která plodí reakci, může tato akce vyvolat v dlouhodobějším horizontu například vlnu etnického či regionálního nacionalismu izolacionistického a xenofobního typu.

Tyto myšlenky jsou pro úvahy o EU zásadní. Výnosy nebo výhody již dávno neodpovídají politickým, ekonomickým, sociálním nákladům. Mám pocit, že proces evropské integrace zašel příliš daleko a jde příliš rychle, a pokud bychom měli hovořit o skutečné reformě, bylo by nutno se nad celou myšlenkou integrace znovu vážně zamyslet. Přelom století, resp. tisíciletí by k tomu byl dobrou symbolickou příležitostí.

2. Praktická úskalí evropské integrace

Evropská unie je již příliš mohutným komplexem s příliš mnoha institucemi a předpisy, aby bylo možno uvažovat o skutečně razantních změnách. Proto jakékoliv změny v budoucnu bu-

dou především dílčími změnami stávající struktury a náplně EU, toho, co se již dnes v EU děje.

Sestupme tedy o jedno patro níže, od teorii k praxi. Je nesporné, že dnes Evropská unie skutečně stojí na prahu sebezpytování. V minulých desetiletích, kdy se zdál rozvoj západoevropského blahobytu nezpochybnitelný, bylo příliš málo významu přikládáno nutné sebereflexi. Čím větší růst prosperity, tím méně byly brány v potaz jednoduché ekonomické argumenty. Jak ve členských státech, tak na úrovni Společenství se prosazovaly přístupy, které stále méně a méně odrážely myšlenku tržního systému, založeného na soutěži a individuální zodpovědnosti, doplněného únosným systémem sociálního zabezpečení. Koncept toho, co Erhard nazval sociálně tržní ekonomikou, degradovalo ve „welfare economy“.

Důsledky jsou zjevné: vysoká nezaměstnanost, neúnosné sociální systémy, vysoká míra zdanění a dalších welfare odvodů, vysoká cena práce včetně nepřímých mzdových nákladů, vysoké zadlužení. Jestliže má evropský experiment uspět, rozhodujícím faktorem, podle něhož se musí řídit, je ekonomická koncepce (koncept). Buď se Evropa stane strukturou, založenou na řízené ekonomice s jednotnými pravidly, standardy a regulacemi, nebo se vydá cestou soutěže, v níž hraje klíčovou roli svéprávný individuální občan a jeho aktivita na trhu.

Evropa, která se změnila v gigantický přerозdělovací stroj, není Evropou, která by mohla příliš uspět v příštím století a nabídnout dobrou perspektivu obyvatelům svých členských států. Tím spíše, že dnes můžeme jen obtížně vysledovat nějakou koherentní vizi, jaký bude příští - mám na mysli dlouhodobý - rozvoj Evropské unie.

V těchto týdnech běží v kinech zfilmovaný comics „Wild Wild West“, kde vystupuje obrovský mechanický kovový pavouk, valící se krajinou. Dnešní Evropská unie toto monstrum připomíná. Tento složitý stroj v některých svých částech velmi skřípe, v některých se zasekl a běží naprázdno a za jeho ovládací páky tahá 15 řidičů, mnohdy se lišících v názoru, co je příčinou onoho skřípání ve stroji a za jakou páku v kterém okamžiku zatáhnout - o názorech na směr, kterým by se stroj měl

vydat, ani nemluvě. Kromě toho se okolo stroje tísní další skupina řidičů, kteří sice nemají řidičský průkaz, ale mezitím dostali k prostudování manuál k ovládní. To jsou tzv. asociované země a to je zcela nová situace. Rozšíření EU o nové členy je totiž zcela nepochybně jedním z kroků, který zapadá do výše zmíněných cílů evropské integrace a je to zároveň zcela mimořádná výzva, jejímž prizmatem je nutno vidět požadavky na reformy uvnitř EU.

Případné rozšíření EU na východ nemůže být srovnáváno s jakoukoliv předešlou vlnou rozšíření. Je to naprosto nový rozměr, naprosto nová kvalita. Je to otázka, jak integrovat státy, které obsahují více, než 100 milionů lidí a jejichž ekonomický výkon je pouze zlomkem výkonu jejich západoevropských partnerů. Je to otázka, jak integrovat státy, které podle současných pravidel nebudou ničím jiným, než čistými příjemci komunitární pomoci. Je to otázka, jak integrovat země, které ve svém součtu mají tak velký zemědělský sektor, že současný model CAP jej neunes. Je to otázka zvýšení počtu členů EU na úroveň, pro kterou současná struktura EU nebyla vyvinuta. Jestliže bude projekt rozšíření uskutečněn, nemohou od něj občané členských zemí EU očekávat vůbec žádné výhody, alespoň ne v krátkodobém srovnávání nákladů a výnosů.

Jaká je situace v žadatelských zemích? Letošní podzim je ve znamení desetiletého výročí pádu komunismu v zemích střední a východní Evropy. Na počátku těchto deseti let jsme byli všichni poznamenáni vysokou mírou euforie, spojené se stejně vysokou mírou naivity. Jedním z ústředních hesel před deseti lety bylo „Návrat do Evropy“. Nové či obnovené demokracie především ve střední Evropě celkem logicky předpokládaly, že proces poválečné evropské integrace by se byl odehrával i za jejich účasti, v případě, že by nebyly vytrženy ze svého ekonomického, kulturního a civilizačního kontextu pádem železné opony. Zmíněný „Návrat do Evropy“ - opět zcela logicky - pro tyto země znamenal jejich plné začlenění do tehdejších Evropských společenství, později do Evropské unie. Málokdo na začátku 90. let byl s to odhadnout, co všechno to bude znamenat. Dnes je euforie ta tam. Reflexe komunismu v zemích,

kteře byly vazaly tohoto řeřimu, je podivně bezbarvá, bez chuti a bez zápachu (nutno řici, že Zápád na tom v tomto směru není o moc lépe). Řekl bych, že nám viditelně schází silný pocit vítězství a také pocit, že jsme se o něj sami aktivně zaslouřili. Je totiž stále jasnější, že komunistické řeřimy a komunistický systém jako celek se ekonomicky i politicky zhroutil sám, respektive neobstál v historicky poměrně krátké soutěži se svobodným světem. Nebyl tedy poražen jakýmsi vnitřním revolučním bojem, proto není namístě mluvit o „revolucích“, byť jakkoliv sametových.

Přede vším se ovšem nedostavil řádný hospodářský zázrak. Ekonomická transformace v řádné z postkomunistických zemí neprobíhá tak úspěšně, aby ji bylo možno označit tímto slovem. Pouze několik málo zemí dosáhlo výraznějšího růstu HDP. Např. česká ekonomika, která přes všechny obtíže stojí spolu se Slovinskem stále nejbliž západoevropské výkonnosti, dosáhne podle různých odhadů evropského průměru výkonnosti někdy okolo roku 2020. Mařarsko, které se v poslední době stalo černým koněm rozšiřovacích dostihů, v roce 2035. Kdyby bylo za členy EU přijato všech šest kandidátů první vlny, populace EU by se zvedla o 17 %, zatímco ekonomika by vzrostla pouze o 3 %. Tento vývoj bezesporu musí mít nějakou společnou příčinu, její hledání však není předmětem této konference.

Ohledně rozšíření EU vládne zmatek a nervozita. Jednotlivé řadatelské země spolu příliš nespolupracují, nepracují na jednotné strategii vůči EU. Spíše postupují každý na vlastní pěst, snaží se těžit z chyb a nedostatků svých soupeřníků, žít v naději, že zrovna já budu první na pásce. V politických kruzích roste nedůvěra a nejistota. Středo- a východoevropští politici se setkávají s projevy verbální podpory, ve vzájemném obchodě však narážejí na bariéry asociačních dohod. Znovu se objevil důraz na národní zájmy a národní suverenitu, původně pozapomenuté kategorie, které byly poztráceny během komunistického panství a o nichž nás i dnes mnozí přesvědčují, že již neexistují. Uvědomili jsme si nejen, že existují, ale že jsou artikulovány i našimi sousedy v EU. Původní naivní přístup, možno řici i obdiv vůči EU, je střídán střízlivým pohledem, který vidí

i úzká místa EU a vidí, že ne vše, co z EU přichází, je s to rozvíjejícím se ekonomikám pomoci.

Náladu docela dobře ilustruje zajímavý otevřený dopis několika intelektuálů ze středoevropských a několika dalších zemí, který byl letos v létě publikován v Le Monde i jinde. Jeho tón je velmi ostrý a obviňuje západní Evropu z pokrytectví. Říká se zde, že prioritou západní Evropy po roce 1989 zůstala stále se prohlubující integrace, nikoliv znovusjednocení. Říká se zde, že členské státy EU se příliš nesnaží prosazovat nezbytné reformy a nejsou ochotny nést náklady na rozšíření. Říká se zde, že panuje tichý souhlas s dalším odložením rozšíření někam do druhé poloviny příštího desetiletí. Říká se zde, že EU netransformovala své instituce ani úřední postupy tak, aby mohly zvládnout v budoucnu i nové členy. Také se zde říká, že ona nezbytná podmínka pro všechny žadatele, tedy úplné zavedení evropského komunitárního práva (acquis) do národních legislativ, je prakticky nesplnitelná, protože toto komunitární právo stále narůstá o nové předpisy, takže i při nejlepší vůli budou mít žadatelské státy stále dluh. Říká se zde, že řada ustanovení „acquis“ není nejvhodnějším nástrojem rozvoje konkurence na volných trzích v těchto ekonomikách. Říká se zde konečně, že situace na Balkáně a nezbytná pozornost, kterou tam bude muset EU upřít, může úvahy o dalším rozšiřování zpomalit, ne-li úplně zastavit.

Mnohé věci, řečené v tomto dopise, jsou bez nejmenších pochyb pravdivé. Přesto však - když se vrátím k dříve zmiňovanému realismu - nepovažuji za nezbytné podporovat tuto atmosféru hysterie. Nevím například, co je tak špatného na tom, když se otevřeně řekne, že EU se nerozšíří dřív, než v druhé polovině příštího desetiletí. Rozhodně je to lepší, než neříci nic nebo mlžít. Bědovat nad tím je nerealistické a také neúčinné a termín rozšíření nepřiblíží ani o píď.

Pokud jde o členské státy EU, myslím, že podobné pozitivní nálady jako v CEE se přenesly na začátku 90. let i na jejich stranu. Atmosféra jako by naznačovala, že rozšíření EU bude otázkou několika málo let. Mnozí západní politici v té době také učinili směrem na východ a ze zřetelně politických důvodů vel-

mi mnoho nerealizovatelných slibů, které se dnes vracejí jako bumerang. V té době vládla v západní Evropě generace politiků, kteří své politické myšlení odvozovali mimo jiné od smutné zkušenosti druhé světové války a následného rozdělení Evropy. Věřím tomu, že alespoň někteří z nich rozdělení považovali za historickou nespravedlnost a chybu a proto byli ochotni pracovat na jejím odstranění. Tito lidé často prošli procesem evropské integrace od samého začátku a měli jakousi politickou vizi o Evropě budoucnosti, např. Helmuta Kohla a další. Paradox je ovšem v tom, že právě jejich vize byly jednak nastaveny na jiné mezinárodní uspořádání a jednak zavedly Evropu do dnešní podoby integrace, která dalšímu rozšiřování příliš nepřeje. A dalším paradoxem je to, že tato „vizionářská“ generace politiků byla dnes vystřídána generací spíše „pragmatickou“, která sice přemýšlí o nezbytných vnitřních reformách Evropské unie, ale je k tomu dotlačena vlastními vnitropolitickými a vnitroeurospkými problémy, nikoliv úvahami o dalším rozšiřování EU.

Situaci dále komplikují rozdílné představy o budoucnosti EU, které nepředstavují jednotnou vizi. Starý rozpor mezi těmi, kdo chtějí „prohloubit“ EU a „rozšířit“ EU, je sice zjednodušeným, ale stále platným a stále účinným popisem situace. „Prohlubovači“, tedy ti, kteří kladou hlavní důraz na posilování politického rozměru (CFSP, home and justice) mohou vidět rozšíření jako překážku tomuto procesu, jako krok do nejistoty. Naproti tomu „rozšiřovači“ mohou proponovat tento krok ne z nějakého entuziasmu, ale právě proto aby zpomalili či rozmělnili nemilované „prohlubování“. Každý ze států EU promítá do rozšíření své vlastní zájmy. Například Německo určitě nechce navěky zůstat východní hranicí EU, na druhé straně je svázáno svými specifickými představami o budoucím uspořádání EU i svým „welfare“ ekonomickým systémem. Přesto je zřejmě jedinou zemí EU, která je proto schopna vyvíjet samostatnou politiku vůči CEE. To se mnohým dalším zemím nelíbí, především Francii, která si nepřeje posun jádra EU směrem na východ, k čemuž by rozšířením EU nepochybně došlo. Británie, která vždy preferovala ekonomický rozměr integrace před poli-

tickým, je stoupencem rozšíření. Skandinávie si přeje brzké rozšíření kvůli pobaltským státům, tedy posílení severního rozměru integrace. Španělsko a Portugalsko zase trvá na tom, že rozšíření nesmí ohrozit stávající způsob přerozdělování zdrojů uvnitř EU, který je pro ně výhodný.

Cynicky řečeno, kdyby doposud stála železná opona, nemusely by západní státy řešit tyto problémy a zabývat se těmito úvahami a mnohé z nich by tak byly nejšťastnější. Žádné rozšíření by nehrozilo, některé zcela nezbytné a nepopulární reformy by se daly dále posouvat do budoucnosti. To se však neděje, taková situace už nenastane. Skutečně si nedovedu představit, že by dnešní asociované země byly dlouhodobě, ať už z jakýchkoliv důvodů, drženy před branami Evropské unie. Když už pro nic jiného, tak pro jeden z cílů evropské integrace, který jsem zmínil a to je prevence konfliktních situací, tedy bezpečnostní rozměr. Nikdo nedokáže odhadnout, jaké tenze by v dnešních asociovaných zemích na základě nesplněných slibů mohly vzniknout, jaké politické síly by to mohlo vyprodukovat a vynést k moci a jaká případná destabilizace celé Evropy by mohla nastat.

Reformy v EU jsou samozřejmě nevyhnutelné i bez rozšíření. Rozšíření je také nevyhnutelné, bez reform je však neproveditelné. Z kombinace těchto důvodů krystalicky jasně vyplývá, že EU dnes stojí před nutností zcela zásadních reform.

3. Reformy institucí Evropské unie

Jako vybrané a pro diskusi dobré příklady zcela nezbytných reform lze uvést reformu institucí a rozhodovacích procesů EU, dále reformu některých výdajových programů EU, především CAP a strukturální politiky ale také revizi některých předstáv o budoucnosti uspořádání EU (to se týká harmonizací daní a sociálních systémů, ale také 2. a 3. pilíře). O těchto oblastech je veřejnost velmi dobře informována, přesto ale zkusím shrnout jejich hlavní slabiny a úzká místa.

Pokud jde o instituce, Rada a Komise byly původně zřízeny za tím účelem, aby sloužily ekonomické efektivitě a obhospodařovaly jeden z původních cílů - ekonomickou integraci. Jejich

agenda se postupem let rozrostla. Říká se, že jejich současná struktura vychází jednak z pokusu o vyvážení národních zájmů jednotlivých států a tzv. evropských zájmů, ale opakují, že mnozí, včetně mne, mají oprávněné pochybnosti, zda něco jako evropské zájmy vůbec existuje. Evropské instituce se dále snaží vyvážit zájmy tzv. malých a velkých členských států. Tento cíl jistě odpovídá skutečnosti mnohem více, než ten první zmíněný. Kritici evropských institucí nejčastěji uvádějí, že jejich hlavní slabinou je tzv. demokratický deficit nebo jejich nedostatečná demokratická legitimita. Nejsm si jist, zda je to pravda, u některých institucí si myslím, že jejich hlavní slabinou je samotná jejich existence (ne u všech). Nicméně kvůli tomuto názoru se jistě evropské instituce rušit nebudou, ačkoliv bez některých z nich by se nám nepochybně žilo jednodušeji. Mnozí si slibují pozitivní změny od proběhlé institucionální krize a výměny komise. Jistě, může se změnit osobní chování, přístup a odpovědnost jednotlivých komisařů, to však nemá co dělat s vnitřním fungováním orgánu jako takového.

Evropská komise a Rada byly původně zřízeny pro počet šesti států, dnes fungují pro patnáct zemí. Schopnost jakékoliv instituce konat se rapidně snižuje, pokud je překročena její optimální velikost. Čím větší je některá instituce, tím delší jsou její zasedání, tím déle trvá nalezení shody, tím více skupinkaření a kuloárových nátlakových skupin se vytváří, tím neprůhlednější je rozhodovací proces. To platí už nyní pro „patnáctku“, co potom pro EU s 21 nebo 26 členy?

Reforma institucí - tedy rady a komise - byla již několikrát odložena, naposled na mezivládní konferenci v Amsterdamu. Nyní by se měla stát předmětem zvláštní konference. Ve hře je jednak počet komisařů, jednak způsob hlasování v Radě, tedy konstrukce většiny a kvalifikované většiny. Mezi těmito dvěma veličinami existuje souvztažnost. Pokud velké státy přistoupí na to, že ze stávajících dvou komisařů se vzdají jednoho - v podstatě ve prospěch nových členů - budou za to požadovat kompenzaci při vážení hlasů v Radě. O reformě institucí se říká, že bude sice obtížným, v zásadě však nikoliv neřešitelným problémem. Při bližším pohledu se však ukazuje,

že tato reforma je sice virtuálně velkým, ve skutečnosti však nevelkým krokem.

Reforma při plánovaném rozšíření nijak nezmenší počet členů Komise, ale dlouhodobě naopak. Význam komise také tkíví v tom, že její současná konstrukce byla nepřímým vyjádřením ekonomické, geopolitické a jiné síly jednotlivých členů a v tom, že každý komisař je pověřen odlišným portfoliem. Při velkém počtu komisařů to znamená, že portfolia jsou všelijak dělena, že odpovědnosti se vzájemně překrývají, že opět dochází k neprůhlednostem. Toto se s plánovanou reformou komise také nezmění. Úvahy, zda by koncentrace úkolů mezi menší počet komisařů - zatímco ostatní by byli bez portfolia, ale s rozhodovací pravomocí - zlepšila tento stav, mi připadají zcestné.

Proto má větší význam způsob hlasování v Radě a jeho reforma, obzvláště při rozšíření hlasování kvalifikovanou většinou na nové oblasti, jak stanoví Amsterdamská smlouva. V této oblasti se ovšem schyluje ke střetu mezi malými a velkými státy. Každá členská země je v Radě obdařena určitým počtem hlasů, kdy se uměle vyrovnává nerovnováha mezi velkými a malými státy (např. Německo má 10 hlasů a trpaslík Lucembursko 2 hlasy). Celkový součet hlasů je 87. Při hlasování kvalifikovanou většinou musí být nejméně 62 hlasů pro návrh, v jiných případech je ještě ztížena použitím „double majority“ - tedy ještě musí být těchto 62 hlasů doprovázeno souhlasem alespoň 10 z 15 států. Plánované rozšíření bude znamenat přistoupení především tzv. malých států, s výjimkou Polska. Proto jedna z nabízených alternativ hovoří o tom, že je nutno vnést do systému vážených hlasů prvek počtu obyvatel. Totéž platí o úvahách o změně tzv. blokováci menšiny, kde je možno soustředěním hlasů určitého počtu malých států zablokovat přijetí rozhodnutí. Tady jasně vidíme obrysy budoucího sporu mezi malými a velkými státy, sporu, který opět obnažuje základní rozpor ohledně představ o EU - zda je EU souborem alespoň formálně rovnocenných národních států, nebo zda je jakousi svrchovanou jednotou s různým stupněm popu-

lační hustoty ve svých jednotlivých správních jednotkách, ke které by se mělo přihlížet.

Speciálním případem instituce je Evropský parlament, nejmladší a podle mého názoru nejzbytečnější evropská instituce. Je paradoxní, že právě EP se přikládá taková váha při posílení demokratické legitimacy evropských procesů, jako údajně nemilosrdnému, demokraticky zvolenému kontrolnímu orgánu. Amsterdamská smlouva dala EP některé nové pravomoci a anticipovala sjednocení volební procedury v členských státech. EP se snažil ukázat jakousi sílu při svržení staré Evropské komise i při jmenování nové. Celá myšlenka EP přitom nepochybně vychází z chybné federalistické konstrukce Evropy. Ale Evropská unie není a doufám, že nikdy nebude jednotným federálním státem. Neexistuje žádné evropské voličstvo. Neexistuje žádné evropské veřejné mínění, které by vycházelo z jakési „koheze“ evropských národů a jehož odrazem by byla politická rozhodnutí. Žádná z existujících evropských smluv to také nepředpokládá. Voliči k evropským volbám buď nechodí, nebo volí podle svých národních preferencí nebo evropskými volbami vysílají vzkazy či varování svým národním vládám. Ve volebních kampaních se nepracuje s žádnými evropskými tématy. Snaha o vytvoření celoevropských nadnárodních politických subjektů je až doposud iluzorní a existují spíše podle jména, než podle skutků nebo programů (ponechám stranou pozornost, či spíše lhostejnost, kterou věnují „kvalitě“ kandidátů při jejich výběru národní politické subjekty - i když to také o něčem svědčí). Evropsští poslanci v EP působí spíše jako lobbisté za své národní zájmy. Evropský parlament prostě nemůže mít a také nemá žádný mandát k tomu, aby definoval společné celoevropské potřeby. Proto zvyšování pravomocí EP nemůže zlepšit vůbec nic - vzhledem k počtu poslanců EP, k protichůdným zájmům, které jimi zmítají, může věci pouze zkomplikovat.

Když ponecháme stranou vytváření komunitárního práva, nejviditelnějšími aktivitami, nad nimiž bdí evropské orgány, jsou dva výdajové programy: společná zemědělská politika Unie (CAP) a přerozdělování zdrojů přes strukturální fondy a kohezní fond.

3.1. Společná zemědělská politika (CAP)

Společná zemědělská politika je jednou z výdajových nočních mūr Evropské unie. Přes tzv. Mac Sharryho reformu z roku 1992 je skutečná reforma stále daleko. Jak známo, základní nástroje CAP jsou tři: garantované ceny včetně exportu, celní ochrana vůči zahraničí a přímé příspěvky. Jde tedy o mimořádně deformované tržní prostředí s mnoha zásahy zvenčí, vedoucí také k nepřirozené a deformované struktuře produkce. Srovnáme-li situaci v EU se situací v asociovaných zemích, zjistíme, že jde vlastně o dvě zemědělské politiky, které jsou vzájemně nekompatibilní. Zemědělské ceny v zemích CEE v zásadě odpovídají cenám na světovém trhu. Zemědělský sektor také ve většině zemí CEE - např. v Polsku nebo v Maďarsku - reprezentuje mnohem větší díl ekonomiky, než v zemích EU a to přesto, že v průběhu transformace došlo k jeho poklesu. Tyto země disponují velkým produkčním potenciálem a komparativními výhodami. Zapojení těchto zemí do CAP by postavilo unii tvář v tvář neřešitelným finančním problémům, finanční břímě CAP by se neúnosně zvětšilo.

Dlouhodobě představují výdaje na CAP téměř polovinu unijního rozpočtu a ve výhledu stoupají od 44 mld euro v roce 2000 na 50 mld euro v roce 2006. Odhady, o kolik by se zvýšily roční náklady v případě vstupu celé „první vlny“ žadatelů, se pohybují mezi 12-15 mld euro ročně, to je téměř 40% nárůst oproti nákladům např. v letošním roce. To jistě Evropské unii nahání hrůzu.

Úvahy o jakési dlouhodobější suspenzi nových členů z CAP jsou nereálné. Jednak by to poškodilo národní ekonomiky nových členů, protože by musely čelit protekcionistickým a restriktivním opatřením, financovaným v rámci CAP, zatímco veškerá protiopatření by musela být financována z jejich národních rozpočtů. Návrhy na dlouhé přechodové období, během něhož by postupně zemědělské ceny nových členských zemí rostly na evropskou úroveň, jsou také málo reálné. Jednak by to znamenalo během tohoto období dvojitý režim uvnitř jednoho systému EU, který by vyvolal nutnost geografické diferenciaci a tudíž hraničních kontrol. To je při volném

pohybu zboží nemožné. Pokud některé země počítají s tím (Španělsko, Portugalsko), že v tomto přechodovém období dojde u nových členů k dalšímu útlumu zemědělské produkce v důsledku transformačních procesů, mají možná pravdu. Na druhé straně se na to nedá spoléhat, protože rezervy v produktivitě těchto zemí stále existují a jestliže domácí ceny v těchto zemích dosáhnou úrovně, aplikované na regulovanou produkci EU, dají se očekávat nekonečné přebytky. Kromě toho volání po dalším útlumu produkce v zemích CEE není zdaleka zapříčiněno ušlechtilými důvody. Je to také boj o trh. Jakmile by došlo k takovému snížení domácí produkce, které by uvolnilo podstatné místo na trhu právě dovezenému zboží - tedy jakmile by subvencované dovozy vytlačily trvale část domácí produkce z trhu - subvence na toto zboží se okamžitě přeorientuje jinam a na trzích CEE zůstanou pouze drahé dovezené potraviny.

Především však jsou tyto úvahy nedůstojné a prozrazují, jak málo politické předvídavosti a odvahy a naopak jak mnoho setrvačnosti se skrývá v evropských politických kuloárech. Ukazuje se, jaké nebezpečí je v tom, když poměrně malé, doslova několikaprocentní zájmové skupiny, vybavené silnými nátlakovými prostředky (blokace dopravy) prosazují takto své zájmy. Nikdo není ochoten říci, že skutečným problémem evropského zemědělství je to, že je příliš veliké, že produkuje příliš mnoho, že v něm pracuje příliš zaměstnanců. Nesmělé snahy o částečné odbourání tohoto komplexu jsou maskovány argumenty o ekologii, krajinotvorbě, kulturním prostředí.

Samo rozšíření na východ by bylo dostatečným důvodem k zásadní reformě CAP. Ale dalším důvodem jsou závazky k liberalizaci, které na sebe EU vzala v rámci pravidel WTO a jednání GATT. Redukce v množství dotovaného exportu, nebo jeho úplné odbourání, redukce vnitřní podpory jsou věci, kterým se EU tak jako tak nevyhne, protože se nemůže obehnat drátěným plotem od zbytku světa. Podle stávajících pravidel GATT/WTO nesmí být vnější ochrana při vzniku nebo rozšíření celní unie rozšířena nad stávající úroveň. Pro rozšíření EU, tedy jakýsi „součet“ starých a nových členů, to pro původní

členy bude stejně znamenat snížení jejich dosavadní úrovně ochrany.

Je prostě jasné, že jediná dlouhodobá cesta, jak ven ze začarovaného kruhu CAP, je liberalizace. Stejně tak je jasné, že organizované skupiny zemědělců tomu budou klást tvrdý odpor, také v závislosti na tom, jakému oboru se věnují. Všechny oblasti zemědělské produkce to jistě nezasáhne stejně. Produkce obilnin byla již zasažena zmíněnou reformou v roce 1992 a proto patří k méně deformovaným oblastem. Naproti tomu nejtěžší boj bude sveden o mléko, cukr, dále částečně o ovoce a zeleninu a některé speciální produkty jako je víno. Středoevropské země právě v těchto komoditách pocítují velice silně velice viditelnou ruku CAP.

Jako jeden z takzvaných reformních prvků byly v 90. letech zavedeny přímé kompenzační platby v podstatě za „neprodukcí“. EU nehodlá v prvních letech po rozšíření poskytovat tyto platby zemědělcům v nových členských zemích. To je logické, ale ospravedlnitelné je to pouze v tom případě, že tyto platby budou adresně vázány na jednotlivce, nikoliv na celkovou produkci a že budou také - i ve stávající EU - časově ohraničeny.

To že si země CEE uvědomují celou situaci, je vidět i z posledního vývoje vyjednávacího procesu. Polsko - které je široko daleko největším zemědělským producentem zemí CEE - přišlo s návrhem na úplnou liberalizaci zemědělského obchodu od data vstupu nových členů, tedy bez přechodného období. To by bez reformy současné CAP znamenalo nutnost podstatného zvýšení rozpočtu, navrhovaného v tzv. Agendě 2000.

Zemědělci v zemích CEE sice na jedné straně reptají proti CAP a proti subvencovaným dovozům, na druhé straně se svým způsobem velmi těší na přijetí podmínek CAP a tudíž na vstup, protože vědí, že jim to přinese mnoho výhod. V případě, že CAP nebude reformována před vstupem do EU, dojde paradoxně mimo jiné k exportu výrazně deformovaného tržního prostředí ze západu na východ a to do prostředí, v němž právě na východě platí mnohem přímočařeji tržní principy. Jakmile je nějaký sektor podroben regulaci, ať už z nejrůznějších důvodů, je mimořádně obtížné do něj zavést zpět tržní principy.

3.2. Strukturální fondy a kohezní fond

Strukturální operace představují druhou největší výdajovou položku rozpočtu EU, která přesahuje třetinu všech výdajů. Ve finančním rámci na léta 2000-2006 mají tvořit okolo 37 % všech výdajů, což znamená stálý procentní nárůst - v roce 1994 to bylo 28,8 %, v roce 1999 je to 32,6 %. Absolutní částka na zmíněné období představuje 275 mld euro, z toho 210 mld tvoří strukturální fondy, 20 mld tzv. kohezní fond a pouze 45 mld je určeno pro kandidátské země, včetně 7 mld euro na předvstupní pomoc. Strukturální politika je vydávána za praktickou aplikaci principu solidarity. Tato politika ve skutečnosti nemá jednotnou koncepci ani jasně definované cíle. Je to záležitost poměrně neproniknutelného politicky motivovaného rozhodování, kde nejdůležitější je snaha utrhnout si co nejvíce ze společného koláče při využívání či spíše zneužívání vyjednávacích pozic.

Strukturální politika úzce souvisí s teorií „Evropy regionů“, vyjádřené administrativním členěním na tzv. NUTS. Je to představa Evropy, administrativně rozdělené na menší „podstátní“ jednotky, které se - za hojného skloňování tzv. principu subsidiarity - stávají základními stavebními kameny EU, místo národních států. Předpokládá se, že různé regiony mají různý potenciál pro ekonomický růst a tam, kde jsou podmínky slibné, růst může být zvnějšku akcelerován, tak aby se rozdílly mezi regiony postupně vyrovnávaly. Stačí tyto regiony pouze identifikovat podle určitých v zásadě mechanických kritérií, jako je HDP na hlavu. HDP na hlavu je jistě užitečné číslo, ale při aplikaci ve větších celcích. Jeho použití v případě malých administrativních jednotek vypadá na první pohled objektivně, je však mimo jiné velmi nepraktické, protože předpokládá redukci veškerých faktorů, ovlivňujících životní úroveň právě na toto jedno číslo, aniž by bralo v úvahu širší souvislosti. Například vysoká životní úroveň v některém regionu jistě vede k vyšší hustotě osídlení, resp. vytváření hustých městských aglomerací. Taková koncentrace obyvatelstva na malém prostoru následně indukují např. vysokou cenu nemovitostí, vysoké životní náklady, které zase působí proti životní úrovni. Kromě toho čím

rozsáhlejší a tudíž heterogennější EU bude, tím větší budou rozdíly mezi jednotlivými regiony a tím obtížnější bude tyto rozdíly vyrovnávat.

Navíc ekonomické ukazatele nejsou jediným kritériem. Čtyři strukturální fondy EU byly zaměřeny na plnění šesti cílů, z nichž některé byly orientovány pouze na tzv. problémové regiony a tedy spojeny s úrovní HDP, ale jiné se de facto dotýkaly celého území EU bez konkrétně uchopitelného kritéria pro přerozdělování a jeden z nich souvisel s hustotou obyvatelstva (ten byl přidán při poslední vlně rozšíření kvůli řídké osídleným skandinávským zemím). Přímou s úrovní HDP souvisí pouze jeden cíl (objective 1), který se týká regionů s nižším HDP na hlavu, než je 75 % EU. To znamená, že ostatní kritéria jsou věcí výkladu, který je zase věcí politické dohody. Procedura rozdělování je extrémně komplikovaná a netransparentní, je to prostě politický přerozdělovací proces, na kterém se spolupodílí komise i Rada. Výsledkem je, že podpora není rozdělena jen mezi státy s podprůměrným HDP, ale i průměrným a nadprůměrným HDP.

V rámci Agendy 2000 bylo zmíněných šest cílů formálně zredukováno na tři. Při bližším ohledání, však zjistíme, že bývalý obsah byl nejen zachován, ale že ještě něco dalšího dokonce přibylo.

Sama komise má kromě toho pravomoc přidělovat prostředky na speciální operace jako přeshraniční spolupráce a jiné, což v budoucím finančním období představuje mezi 12-14 mld euro ročně, tedy asi 9 % celého rozpočtu. O těchto prostředcích rozhoduje sama komise. Je zvláštní, že zatímco komise klade různé požadavky a kritéria na národní vlády a jejich programy pro uplatnění strukturálního financování, sama na sebe zdaleka tak přísná není a není na tom zainteresována.

Maastrichtskou smlouvou byl založen známý kohezní fond, který se týká států s nižším HDP na hlavu, než 90 % průměru EU a je zaměřen na přeshraniční projekty v oblasti životního prostředí a dopravy. Mělo by se tedy týkat Španělska, Portugalska, Řecka a Irska. Protože neexistuje žádná revize úrovně těchto států ve finančním mezidobí, nikoho nezajímá,

že Irsko již překročilo hranici 90 % HDP na hlavu a tudíž nespĺňuje podmínky.

Pokud by dnes došlo k rozšíření EU, došlo by k radikální realokaci přerozdělování ve prospěch nových členů. Už jenom z toho důvodu - pokud nedojde k reformě - budou některé členské státy vázat svůj souhlas s rozšířením EU na uchování jejich současných výhod, plynoucích ze strukturální politiky. Jakmile jednou začne nějaký podpůrný program, je téměř nemožné se ho zbavit a jeho recipient je schopen vyvinout nebývalou míru rafinovanosti, aby si uchoval svá privilegia. Protože by jistě nebylo možné nové členy exkomunikovat, výsledek by byl jediný - radikální nárůst výdajů. Zatímco však v absolutních číslech celková úroveň strukturálního financování roste, v poměrech uvnitř struktury rozpočtu nejen že relativně neroste, ale bude dokonce klesat. Pro kandidáty na plné členství je vyčleňena částka, která je hluboko pod úrovní podpory pro Španělsko, Portugalsko a Řecko.

Pokud by došlo k rozšíření EU během nebo na konci příštího finančního období, nebude možné se v tomto finančním rámci pohybovat, protože noví členové by zcela přirozeně požadovali rovnocenné zacházení a podmínky. Evropská unie by se pak setkala s tím, že její rozpočet v Agendě 2000 by se uprostřed či na konci plánovacího období de facto zhortil. Tento možný problém nikdo neřeší.

Nepřehlednost, politické obchody a sklony k inhibici rozšiřování EU nejsou jedinými problémy, pramenícími ze strukturální politiky. Nedostatek objektivních kritérií pro přerozdělování je totiž téměř neodstranitelný. V rozšířené unii bude stále obtížnější uplatňovat jednotné, centralizované programy na specifické charakteristiky regionů. EU, která se tolik ohání subsidiaritou, by proto měla uznat, že zde je prostor právě pro národní státy a pro opatření, která jsou účinnější z národní úrovně.

3.3. Právo, daně a sociální zabezpečení

Pokud jde o tvorbu *acquis communautaire*, tento balík se stále rozrůstá. Působí to téměř nepřekonatelné potíže právě pro proces rozšiřování EU, protože unie si položila plnou harmoni-

zaci *acquis* jako „*conditio sine qua non*“. Přidružené země se tedy pachtí, aby převedly do svého národního práva všechna nařízení, směrnice, doporučení a různé podzákoné technické normy. Nechci se teď pít o logiku tohoto celého balíku a nemsynlnost takových opatření, která se již stala symbolem, jako je velikost a křivost eurobanánu. Hlavní je, že země CEE se aplikací *acquis* klopýtavě snaží přiblížit k nějakému cíli, který se jim dalším rozšiřováním *acquis* stále vzdaluje. Tento proces se zdá být skoro nekonečný. Pokud chtěl někdo vymyslet způsob, jak co nejvíce oddálit rozšíření, tak toto je celkem ideální metoda.

Navíc je tady ještě další problém, o němž se příliš nemluví. Nejde jen o harmonizaci práva, ale i o jeho implementaci, tedy o schopnost uvést je v život a dodržovat. To bude klást další nároky na veřejnou správu v asociovaných zemích a tedy i nároky na státní rozpočty těchto zemí. Existují různé studie - provedené např. polskou vládou - z nichž vyplývá, že např. náklady na zavedení sociálních nebo ekologických standardů EU by mohly být vyšší, než částky, které země CEE dostanou v rámci předvstupní pomoci nebo ze strukturálních fondů po svém případném vstupu. To paradoxně znamená, že země CEE, které si slibují, že vstupem do EU si mimo jiné dopomohou k rozvoji, by si na tento vstup vlastně musely připlácet. Jednalo by se sice řádově pravděpodobně pouze o procenta z HDP, stejně však pro rozpočty těchto zemí, které jsou obvykle pod značným tlakem, by to znamenalo další zátěž.

Jednou z věcí, o které se také hovoří, je snaha o postupné sjednocení sociálních systémů a daňových sazeb uvnitř EU. Např. v oficiálním dokumentu německé CDU, nikoliv nevýznamné evropské politické síly, z letošního roku, se praví, cituji „...z důvodu transparentnosti a srovnatelnosti by mělo být cílem postupně ve všech členských zemích prosadit stejné druhy daní a daňové základy...“ a dále „...harmonizace systémů sociálního zabezpečení a trhů práce sice je přechodně bolestivá, ale přitom je rozhodující podmínkou solidárního společenského řádu...“. Já jsem zde záměrně nechtěl hovořit o měnové unii, protože o ní budou mluvit jiní. Nicméně její kritici často

hovoří o tom, že šlo především o politický krok, že Evropa zdaleka není optimální currency area, že po sjednocení monetární politiky na bázi Evropské centrální banky - a tudíž odebrání této kompetence národním státům - budou muset následovat další politické sjednocovací kroky na bázi federalistické koncepce. My, co jsme žili v bývalém Československu, které bylo federací a měnovou unií, o tom něco víme. Něco o tom vědí také v USA. Daňová a sociální unifikace je krokem přesně tímto směrem. Nejen tedy, že je to pokračování v prosazování politického záměru, který jsem tady již v úvodu zpochybnil. Je též očekávatelné, že pod touto unifikací budou země s drahými a extenzivními sociálními systémy, s vysokou mírou zdanění, s vysokou cenou práce, s vysokými nepřímými mzdovými náklady rozumět nikoliv redukcí těchto svých parametrů, ale naopak dorovnání ostatních zemí na jejich úroveň - to znamená odbourání jakýchkoliv existujících komparativních výhod mezi jednotlivými členskými státy EU. Potom už skutečně EU bude amalgámem, potom už budou mít národní státy skutečně pouze jakousi kulturně-folklórní funkci. Opravdu toto společně my všichni v Evropě chceme? Opravdu chceme, aby ve všech státech existovaly stejné daně, stejné sociální systémy, stejné systémy zdravotního či penzijního zabezpečení, aby státy nevyužívaly svých vlastních tradic, vycházejících z odlišných zvyklostí, mentality, sociální struktury? Nejsem si jist, doufám, že tomu tak není.

Jaké reformy tedy očekávají, nebo by měly očekávat Evropskou unii ve světle rozšíření na východ? V krátkodobém horizontu je viditelné, že to musí být reforma institucí - tedy počtu členů komise a hlasování v radě, potom zásadní a opravdová reforma CAP a reforma strukturálního financování. Bez těchto reforem není možné přemýšlet o rozšíření EU během příštích deseti let.

V dlouhodobém horizontu, v EU, která bude mít 25 a více členů, je však podle mého názoru možná a udržitelná jediná představa - je to představa, které se říká různými slovy „Evropa koncentrických kruhů“, „vícerychlostní Evropa“, „Evropa tvrdého jádra“ atd. Je to prostě Evropa, v níž nebude možné ani po-

třebné dosáhnout úplného, totálního sjednocení ve všech oblastech, ale kde se mnohem více, než doposud bude uplatňovat princip dobrovolnosti a flexibility. To ovšem znamená výrazné přehodnocení všech dosavadních představ.

První náznaky k flexibilitě se objevily již v Amsterdamské smlouvě, kdy byly prvky flexibility zavedeny do prvního a třetího pilíře. Určitě je to krok správným směrem a měl by být v budoucnu posílen, rozšířen a zaveden i ve druhém pilíři. Zatím platí pro flexibilitu relativně tvrdé podmínky. Pokud jde o flexibilitu v prvním pilíři, je účelné je udržet, naopak pro druhý a třetí pilíř tyto podmínky je třeba výrazně změkčit.

4. Budoucnost Evropské unie

Na závěr bych rád několika body či slogany popsal hlavní směry, kam by se EU měla v budoucnu vyvíjet.

Nebojím se „technokratického“ charakteru EU, o kterém se často opovrživě mluví. „Technokratičnost“ - narozdíl od politických vizí - chápu jako racionální návrat k principům jednotného trhu, volného trhu, který musí zůstat jádrem celého integračního procesu. Ekonomické představy, ekonomická efektivita musí dominovat nad politickými vizemi. Proto „technokratičnost“ znamená odbourávání welfare, nikoliv jeho posilování. Znamená udržení komparativních výhod, soutěžního prostředí uvnitř EU včetně možnosti diverzity daňových a sociálních struktur, nikoliv jejich unifikace. Znamená liberalizaci, to je odbourání CAP. Znamená snížení redistribuce, to jest revizi strukturální politiky.

Pokud jde o instituce, není účelné posilovat ty, které nejsou odvozeny od národních politických reprezentací - tedy komise a už v žádném případě Evropský Parlament. Rada je z demokratického hlediska nejreprezentativnějším a nejlegitimnějším orgánem EU, protože je tvořena zástupci národních vlád, za nimiž stojí voličstvo národních států a to by mělo zůstat i nadále. Jediná politicky motivovaná úprava uvnitř Rady, která by se dotkla vážení hlasů, by měla směřovat k určitému zrovnoprávnění všech členských států EU - tedy nikoliv k prohlubování rozdílů malý vs. velký. Není to v rozporu s principy demokratické reprezen-

tativnosti, pokud vycházíme z teze o rovnoprávnosti a suverenitě jednotlivých členských států a nikoliv z teze o jednotném evropském prostoru, lišícím se pouze populační hustotou.

Pokud jde o rozšíření EU, je třeba ho očistit od historických nánosů. Je neúčelné zdůvodňovat rozšíření tím, že západní Evropa musí napravit jakýsi pomyslný dluh vůči svým sousedům za bývalou železnou oponou nebo používat podobné morální argumenty. Západní Evropa si rozšířením EU prostě cosi koupí - koupí si větší trh a odbytiště, koupí si také širší pásmo stability, zaplatí si klid na svém východě, protože neklid by byl s to ohrozit i ji.

Proces rozšíření musí být doprovázen větší představitostí a pružností. Rigidní lpění na 100% aplikaci *acquis communautaire* je neúčelné a mělo by být zrevidováno. Mělo by být jasně stanoveno, které součásti *acquis* jsou nezbytné pro zapojení CEE do vnitřního trhu a pro vyrovnání se s konkurenčními tlaky a které nikoliv a na tuto druhou skupinu poskytnout třeba i relativně dlouhé přechodové lhůty. Romano Prodi ve svém inauguračním projevu projevil docela dost fantazie i odvahy, když právě o brzkém rozšíření a dlouhých přechodových lhůtách hovořil. Hovořil i o tzv. „virtuálním členství“ pro ty, kdo se nedostanou do EU v první vlně. To je opět princip flexibility, jen řečený jinými slovy. Uvidíme, zda a za jak dlouho bude Prodi ukřižčen.

Perspektivním a udržitelným modelem pro budoucnost je nadále Evropa národních států, založená na svobodném trhu, otevřené soutěži, partnerských vztazích a také samozřejmě určité únosné míře ochrany. Evropa, rozmělněná na nadnárodní *melting-pot* nebo naopak na svaz regionů bez zřetelně vymezené státnosti, Evropa uzavřená světu a obávající se jiných světových center a odmítající reformy, které se jinde osvědčily, by byla Evropou marginálního významu a periferií světa.

*Text je překladem přednášky pronesené
v Mont Pelerin Society 27.–30. 10. 1999*

II.

Společnost

Krach komunismu, pýcha rozumu a pýcha víry

Nedávno v této rubrice proběhla zajímavá - ač krátká - výměna názorů o antropocentrickém a biocentrickém pohledu na svět, které byly stavěny do téměř nesmiřitelného protikladu. Zvolíme-li jiný úhel pohledu, můžeme zjistit, že to tak zcela neplatí. Zarytý biocentrista se náhle změní ve stejně zarytého antropocentristu - pouze geograficky posunutého mimo měřítko nám známé výšece světa spíše k měřítkům přírodních národů či kmenů. Vždyť co jiného, než antropocentrismus - tedy homo sapiens coby přirozeně nadřazený tvor - stojí za úvahami o uvědoměle šetrném vztahu k přírodě, neplýtvání zdroji atd. Co by mohlo bránit biocentricky pojatému člověku, aby do důsledků, to jest bezohledně, využil všech vlastností a schopností, kterými disponuje, ať to stojí, co to stojí? Dělá to tak přece automaticky každý příslušník živočišné říše, aniž by se příliš ohlížel kolem sebe. Není právě ono lidské vědomí odpovědnosti, po níž tolik volají biocentristé, nejlepším důkazem opodstatněnosti antropocentrismu?

Zůstaneme-li uvnitř antropocentrického vidění světa, můžeme zásadní názorový rozpor naší doby spatřit na jiné úrovni. Velmi přesně jej podle mého soudu definuje článek Josefa Války (LN 18. 10.). Autor se důvodně obává stále viditelnějších tendencí k odmítání „racionálního myšlení moderny“ a růstu nových, velmi fundamentalistických forem religiozity všeho druhu. Pokud se to týká exotických a východních náboženství, islámu či různých sekt, mnozí v našem euroamerickém kulturním okruhu souhlasně a starostlivě pokývují hlavou. Jakmile však dojde na křesťanský fundamentalismus a jeho deriváty, titíž lidé okamžitě začnou tvrdit, že je to víceméně zdravá reakce na údajný novodobý úpadek duchovních a morálních hodnot, na zmatení velkých skupin lidí nad neuchopitelností dnešní civilizace a na jejich neschopnost najít v ní pevný orientační bod.

O příčinách zmíněného jevu jistě můžeme diskutovat, ale vydávat jej apriorně za něco pozitivního je podle mne naprosto zavádějící. Nicméně právě ve společnostech, které překonávají neblahá dědictví totalitních režimů - to jest i u nás - bývá zmíněný výklad zhusta oblíben. Proto je třeba s ním právě v naší situaci intenzivně polemizovat.

Krach komunismu byl také krachem takzvaného vědeckého světového názoru, oné „pýchy rozumu“, která se domnívala, že lze všechno (nebo skoro všechno) naplánovat a řídit, a která trpěla hlubokým despektem vůči spontánně vzniklému řádu. Zdá se však, že někteří si tento myšlenkový zvrát vyložili po svém a snaží se pro změnu kyvadlo až příliš vychýlit na druhou stranu. Všechno rozumové, spekulativní, exaktní a kvantifikovatelné okázale a s velkým gustem přehlížejí. Trousí opovržlivé poznámky o vulgárních materialistech, relativistech, gnosticích, ateistech atd. v úporné snaze deklasovat své ideové oponenty. Místo toho ctí strnulá konzervativní dogmata a rituály, doprovázené ruku v ruce iracionalitou, mystikou, zázraky, světci a proroky. Svět a vesmír v jejich interpretaci je mlhavě nepoznatelnou a zároveň nenáhodnou zákonitostí, neodvratně kamsi směřující podle předem určeného prvotního Záměru. Pouze víra je klíčem otevírajícím jeho tajemství. A hloubkou té víry se poměřuje vše. Takováto „pýcha víry“ je pouze důkazem intelektuální lenosti a pohodlnosti, která rezignuje na obtížné individuální poznávání.

Zároveň není o nic lepší než „pýcha rozumu“, než slavná Hayekova „osudná domýšlivost“. Největším nepřitelem obou je náhodný, spontánní, neplánovaný jev, protože rušivě zasahuje do osudové nevyhnutelnosti „Boží vůle“ či „historických přírodních zákonů“. Stoupenci „pýchy víry“ rádi hovoří o nutnosti lidské pokory. Mám pro ně návrh: co kdyby na chvíli připustili, že celý svět a celý vesmír je v každém okamžiku neodhadnutelnou výslednicí vzájemného působení nekonečného množství nahodilých procesů a proměnných, a nikoliv výrazem boží prozřetelnosti? Co kdyby připustili, že i člověk se zrodil z této interakce náhod, nazývané evoluce, a ne že byl plánovitě stvořen k obrazu božímu? Možná by je tento zdánlivě

strohý a neutrální pohled přivedl do blízkosti skutečné pokory, která smiřuje.

Takový návrh ovšem „pýcha víry“ nikdy nepřijme. Proto její střet se svobodomyšlnými jedinci nadále zůstává - po porážce „pýchy rozumu“ - nevyhnutelným a zásadním myšlenkovým střetem budoucnosti.

Lidové noviny, 8. 11. 1996

Církev by se měly srovnat se svým stínem

Komplex otázek o vztahu státu a církví leží po čase opět na vládním stole. Znovu se ukazuje, že jde především a v první řadě o způsob financování církví, který je neoddelitelně spjat s dokončením jejich odluky od státu i s jejich postavením v našem právním řádu.

Financování církví je z drtivé většiny zajištěno formou příspěvku ze státního rozpočtu. Ten se týká šestnácti církví z jednadvaceti, registrovaných ministerstvem vnitra. Mimoto je ze státních zdrojů pochopitelně pečováno o církevní kulturní památky, ale stát financuje i další aktivity (církevní školy, výuku náboženství jako nepovinného předmětu, působení duchovních v armádě a ve věznicích) a přispívá na některé charitativní a sociální služby, které církve poskytují. Navíc je zákonem o dani z příjmu upravena možnost sponzorování církví právníky osobami i jednotlivci. Z tohoto stručného výčtu je zřejmé, že církve si v dnešní České republice nemohou vůbec na nic stěžovat, ba naopak. Stát hodlá pokračovat v podpoře těch aktivit církví, které považuje za veřejně prospěšné. Oddělme je nyní od financování vlastního provozu církví a jejich kultovní činnosti. Pokud to myslíme s odlukou a konfesní neutralitou opravdu vážně, stát musí postupně utlumit financování těchto oblastí ze státního rozpočtu až k úplnému zrušení. Místo toho je nutno umožnit jiné příjmy a dobrovolný platební vztah mezi občanem a církví. Jako formu této platby navrhlo ministerstvo kultury sponzorskou prémii, ministerstvo financí církevní příspěvek. Sponzorská prémie znamená přidání další daňové úlevy k těm, které již existují. Plátce-sponzor obdrží za svůj dar „prémii“, tedy bude si moci odečíst určité procento hodnoty svého daru od vyměřené daně z příjmu. Je to nesystémové opatření, které je obdobou zavržených daňových asignací a znevýhodňuje daňové poplatníky, kteří církve nepodporují.

Církevní příspěvek naproti tomu vytváří přímý vztah zodpovědnosti členů určité církve za tuto církev. Jinými slovy - jestliže se dotyčný oficiálně přihlásí k některé z církví, musí za-

platit pravidelný poplatek, stejně jako jej platí v podobě členských příspěvků člen kterékoliv jiné organizace. Pokud by o to církve stály, mohly by samy stanovit vyšší příspěvku, praxi jejího vybírání a samy vést evidenci svých členů. Vybírání příspěvku by tedy bylo plně v pravomoci církví bez sebemenšího vměšování „světské“ moci. Na vyplacené příspěvky by se pochopitelně plně vztahovala příslušná ustanovení zákona o dani z příjmu, tj. možnost jejich částečného odečítání od základu daně. Metoda je to bezesporu spravedlivá, objektivní, standardní a praktická. Na všechny zastánce výlučného postavení církví však zapůsobila jako rudý hadr na býka. Neprodleně vyrukovali v plné zbroji, včetně hrubé demagogie.

Ministr Kočárník byl obviněn z přetrvávajícího „komunistického myšlení“, ministerstvo financí označeno za baštu antiklerikalismu, z celého návrhu prý vane duch minulosti. Mimoděk přemítám, co by se stalo, kdybych například žádal o státní podporu výuky nepovinného předmětu „ateismus“ - v duchu stejné logiky, s níž je podporováno na státních školách nepovinné náboženství. Spílání do komunistů by asi patřilo k těm mírnějším nadávkám a Kočárníkovi bych mohl jen tiše závidět, jak dobře dopadl. Ovšem našly se i jemnější protiargumenty, a to údajný rozpor se zvyklostmi zemí Evropské unie. Kardinál Vlk se v této souvislosti zaštilil slovy samého předsedy Evropské komise Santera. Neobtěžoval se už dodat, že návrh ministerstva financí byl téměř doslovně převzat z Rakouska, tedy z členské země Evropské unie, která navíc vykazuje v populaci značně vyšší procento věřících než Česká republika. Neexistuje žádný důvod, proč hledat zrovna pro církve ve všech ohledech výlučný precedens.

Nechci církve v žádném případě podceňovat, stejně tak ovšem odmítám jejich přeceňování. V slavné knize „Kapitalistická revoluce“ říká známý americký sociolog Peter Berger: „Kapitalismus potřebuje instituce (zvláště rodinu a náboženství), které zajišťují rovnováhu mezi anonymními aspekty individuální autonomie a solidaritou lidských společenství.“ V moderní pluralitní demokratické společnosti je ovšem takových „vyrovňovacích“ institucí mnoho, od kulturních až třeba po ekologické.

ké. Nikdo nemá právo rozhodovat, která z nich znamená větší přínos pro vnitřní svět či „duchovno“ každého z nás. Role, kterou pro někoho plní příslušnost k některé z církví, je v jiném případě naplňována zase jinými aktivitami.

Argumentace zvláštní a nezastupitelnou rolí církví proto v dnešní době nemůže obstát. Právě taková argumentace a nic jiného je cestou zpět do jakéhosi pseudokonzervativního skanzenu, do fiktivních starých zlatých časů. Ať církve konečně přestanou žehrat na to, že jsou údajnými přehlíženými popelkami, a srovnají se s velikostí stínu, který vrhají. Znamená to zvyknout si na fakt, že vstoupily do široké veřejné nabídky nejrůznějších myšlenkových proudů a schémat - na jakýsi „trh idejí“ pouze jako jedny z mnoha uchazečů. Nemohou proto předem žádat záruky úspěchu či zvýhodnění oproti ostatním.

Oceněním jejich poselství a přesvědčivosti bude pouze zájem či nezájem, přízeň či nepřízeň veřejnosti. To by si měli uvědomit i jejich vládní a parlamentní lobbisté. Podle mého názoru zatím dokázaly církve - a především ta nejsilnější z nich - dát veřejnosti hlavně signál, že jsou schopny neobyčejné vynalézatosti a aktivity, ovšem pouze pokud jde o snahu domoci se hmotných statků. Vizitka obsahem chudá, leč formou neobyčejně výmluvná.

Lidové noviny, 25. 2. 1997

„Protidrogový zákon“: nepodařený legislativní pomník

Od začátku letošního roku platí novely dvou zákonů - trestního a přestupkového, které trestají držení drog v množství „větším než m a l é m . Autoři těchto novel nás loni přesvědčovali, že jedině tak dostanou příslušné orgány do rukou účinnou zbraň proti zdánlivě všudypřítomným dealerům a proti závažné kriminalitě, která se na výrobu, distribuci a užívání drog váže.

Jaká je situace dnes, po uplynutí několika týdnů platnosti obou novel? Ptám se na to mezi řečí své poslanecké kolegyně, bývalé místostarostky Prahy 1. Posmutněle odpovídá, že vidí na dobře známých místech v centru Prahy tytéž lidi, kteří prodávají totéž „zboží“. Skutečně tedy má policie nyní v rukou účinnější nástroj k postihu obchodníků s drogami, než měla před koncem roku 1998?

Nechci tuto složitou a citlivou problematiku ani bagatelizovat, ani zjednodušovat. Pravdou je, že boj s drogami vedou vlády většiny zemí světa. A pravdou také je, že nejsou v tomto boji zatím příliš úspěšné. Zavádějí sice stále nákladnější (a represivnější) prostředky na potírání drog, zároveň však počet uživatelů stoupá, „sortiment“ drog se rozšiřuje a jejich dostupnost se zvyšuje. Vytlačit drogy ze společnosti se zkrátka nedaří.

Seriózní úvaha, proč tomu tak je, přesahuje možnosti tohoto článku. Vraťme se proto ke zmíněným novelám zákonů. Podle mého názoru nijak nezlepšily možnosti pro úspěšnou válku s drogami. Pamatujeme si přece všichni, že i v minulých letech, před platností tohoto zákona, zaznamenala policie a represivní složky státu řadu úspěchů. Především při odhalení pašovaných zásilek drog přes hranice, vypátrání laboratoří a tajných výroben drog atd. V tom se zřejmě nic nezmění. Stejně tak byly policie a represivní složky bezpochyby méně úspěšné při zásazích na ulicích a v terénu, především proti prodejcům drog. Na tom nové zákony také nic nezmění, protože kořeny tohoto jevu leží spíše v organizaci práce zmíněných složek než v nedokonalosti legislativy.

Jsem přesvědčen, že ve skutečnosti stál u zrodu zmíněných novel velmi podivně pojímaný „konzervatismus“ řady poslanců. Jejich pocit, že vycházejí vstříc veřejné poptávce, že si udělali alibi a že přispěli alespoň něčím v protidrogovém tažení. Právní pozitivismus opět slavil své hody ve slepé víře autorů těchto novel, že to, co je psáno, stává se automaticky realitou. Kdo a jak bude tyto zákony uvádět v život, zřejmě tyto zákonodárce příliš nezajímá. Přitom právě o to by se zajímat měli, vzhledem ke své kontrolní funkci vůči exekutivě.

Neštěstím pak je symbolika, kterou tyto novely probouzejí v nezanedbatelné části mládeže. Každá mladá generace má své zvláštní rysy a svou kulturu, které bývají leckdy přehnaně problematizovány. Pokud by státní orgány, či dokonce veřejné mínění uměle pěstovaly v mladých lidech pocit odcizení či bezdůvodného odporu, mohly by zasít vítr, jehož sklizní by byla bouře. Určitá apatie, či dokonce znechucení politikou u našich -náctiletých bezpochyby existuje. Jestliže získají dojem, že Poslanecká sněmovna dala státu do ruky další nástroj, který mu umožňuje slídit v jejich soukromí, demonizovat jejich „posvátná místa“ (rockové či taneční kluby) a kriminalizovat snadno dosažitelné „oběti“ (místo skutečných viníků), jaký bude výsledek? Silná nevole a odpor proti „establishmentu“, kterých se jako záminky chopí různé radikální, pseudorevoluční a anarchistické skupinky, vyprovokují další výbuch násilí, vandalismu a chaosu, jichž už naše hlavní město i jiná města zažily několik.

Myslím, že všechny tyto důvody jsou dostatečně pádné jako důkaz zbytečnosti obou zmíněných novel. Pokud by byly jejich pochybné a nejvíce kritizované části odstraněny, ať už Ústavním soudem na základě řádného řízení, nebo Poslaneckou sněmovnou na základě další novely, vůbec nic by se nestalo. Pouze by ubyl jeden nepodařený legislativní pomník, který vzbuzuje vášně, bez nichž bychom se klidně obešli.

Slovo, 9. 2. 1999

Nová ekonomika, nové pořádky?

I v Čechách se konečně začalo žonglovat s módním termínem „nová ekonomika“, byť zatím stylem, u nás obvyklým - je to klacek na politického oponenta. Hlásíš se k „nové ekonomice“? Pak jsi pochopil a hledíš směle budoucnosti vstříc! Nebo máš o ní pochybnosti? Pak patříš do starého železa a nechápeš soudobé světové trendy!

Zarážející je jedna věc - „nová ekonomika“ je u zastánců tohoto termínu ztotožňována téměř výhradně s informačními technologiemi, tedy s rychlostí, objemem, přenášením, sdílením a zpracováním informací. Co však jiné progresivní technologie, také děti druhé poloviny 20. století? Měly a mají situaci nesrovnatelně obtížnější. Vezměme si třeba jadernou energetiku. Jeden Černobyl dokázal poslat tento perspektivní obor téměř ke dnu (ač je dnes známo a prokázáno to, že černobylské následky se značně přeháněly, i to, že šlo především o selhání lidského faktoru uvnitř sovětského šlendriánu, nikoliv o selhání technologie). Výhody jaderné energetiky jsou přitom nasnadě, počínaje nulovými emisemi a nedrancováním krajiny těžbou fosilních zdrojů až po ekonomickou konkurenceschopnost a nezávislost (na rozdíl od kohoutů na ropném potrubí!). Dnes jsme však svědky křížáckého tažení proti ní. Jsou nám nabízeny nereálné úvahy o alternativních zdrojích energie. Nakládání s odpady, řešitelné právě v souvislosti s dalším technologickým rozvojem oboru, je nám popisováno jako jeho hlavní překážka.

Snad ještě hůře je na tom část moderních biotechnologií, související s genetickými modifikacemi organismů. Hysterie, která se kolem nich především v Evropě rozpoutala, je skutečně neuvěřitelná. Přitom jejich vliv na levnou produkci kvalitních potravin by mohl být obrovský. Genovými manipulacemi lze vypěstovat odrůdy, odolné proti herbicidům nebo různým rostlinným chorobám a škůdcům. Je to v podstatě jediná naděje pro hladomory sužované oblasti třetího světa. Na rozdíl od Evropy to chápou v USA, stejně jako v Asii. Převratnou roli mohou hrát genové technologie také při vývoji nových léčiv a boji proti dosud

neléčitelným chorobám. Odpůrci těchto technologií nás však místo faktů raději straší historkami, jakoby vypůjčenými ze seriálů typu Akta X a různými tzv. morálními a etickými pseudoargumenty.

Na těchto iracionálních útocích proti oběma zmíněným (ale i dalším) technologiím se nezřídka podílejí právě internetoví vyznavači „nové ekonomiky“, kteří ve stálé touze po modernosti podlehli popletené ekofundamentalistické ideologii, ohánějící se termíny jako „trvale udržitelný rozvoj“ nebo „princip předběžné opatrnosti“. To, že tím vědomě i nevědomě slouží reálným ekonomickým zájmům zpracovatelů fosilních paliv (první případ) či evropských producentů drahých potravin (druhý případ), tedy v jejich očích „staré ekonomice“, je pouze typickým dějinným paradoxem.

Exploze komunikačních technologií je jistě impozantní a imponující. Je však třeba si uvědomit, že jde jen o jednu součást obrovského balíku technologického rozmachu, který nabral v posledních několika dekádách nevídané tempo. Z tohoto balíku nelze vytrhnout jednu součást, dát jí absolutorium a jedním dechem jiné jeho součásti trvale zatracovat a zpochybňovat.

Především však jde o to, že celý tento technologický balík je pouze dalším - byť v lidské historii bezprecedentním - zdokonalením de facto technických a obslužných prostředků lidské společnosti. Jen málo mění její podstatu, která je ve vleku značné historické setrvačnosti, určované hayekovskou kulturní evolucí. Proto je třeba vždy zpozornět, když zastánci „nové ekonomiky“ začnou vizionářsky bájít o nezbytnosti a nevyhnutelnosti vzniku úplně nového a jiného, „postdemokratického“, informačního a globalizovaného světa. Až příliš nebezpečně to totiž začíná připomínat známé marxistické poučky o objektivních zákonitostech historického vývoje nebo o přeměně kvantity v kvalitě. Na tuto vějičku bychom se proto neměli nechat znovu natchtat.

MF Dnes, 12. 5. 2000

100 let od narození F. A. von Hayeka

Je nutno říci, že ani po stu letech od svého narození není F. A. Hayek plně doceněn. Tato věta však není nutně myšlena negativně. Spíše znamená, že v jeho díle je stále co objevovat, stále je možné hledat a nalézat nové, zdánlivě jednoduché a zároveň geniální myšlenky. Zpracovat relativně krátkou stať o této doslova gigantické osobnosti nutně znamená dotknout se pouze několika málo vybraných témat, pracovat spíše se subjektivními dojmy, pokusit se je zprostředkovat druhým. Větší ambice nemám ani já.

V posttotalitních, postkomunistických společnostech na začátku 90. let se stal Hayek zcela po právu něčím jako prorokem. Jeho brilantní analýzy a jasná odmítnutí totalitních režimů nadchly všechny, kdo neměli možnost se s jeho pracemi seznámit již dříve. Hledali u něj inspiraci především ti politici a ekonomové, kteří nechtěli mít nic společného se socialismem jakéhokoliv druhu a kteří se neštíteli slova „kapitalismus“.

Sté výročí Hayekova narození však připadlo u nás doma na podivuhodný čas. Je to čas, kdy jsme znovu - po deseti letech od pádu komunismu - vystaveni „intelektuálnímu teroru“. Tentokrát však nepřichází od služebníků bývalé totalitní moci. Přichází od rafinovaných novodobých moralizátorů, od samozvaných elit, které se cítí - jako už tolikrát v historii - nespokojeny se stavem společnosti, lidstva a zřejmě vesmíru vůbec. Přichází od těch, o kterých Hayek napsal: „jsou to...tzv. intelektuálové, které jsem ve své jiné práci nazval obchodníky použitými myšlenkami, učitelé, přednášející, publicisté, novináři a vůbec zástupci masmédií, vydávající se... za lidi větších znalostí a morálních ctností...“.

V tomto ovzduší se Hayekovi stalo to, co se stalo před ním již celé řadě myslitelů, kteří se nemohli bránit - stal se obětí účelových interpretací svého díla. Je paradoxem, že Hayek, který mnohokrát kritizoval intelektuály a jejich snahu konstruovat a napravovat lidskou společnost, je právě jimi nyní leckdy používán k ospravedlňování některých jejich konstrukcí. Mnozí tito

lidé se náhle považují za jediné pravé dědice Hayekova odkazu a lamentují nad tím, že Hayek zde byl v devadesátých letech špatně pochopen, vyprázdněn a zneužit. Hayeka i nás je třeba před těmito triky chránit.

Hayek prožil bez několika let téměř celé dvacáté století, v němž se zrodily a zanikly komunismus i fašismus. Proti nim také ať již přímo nebo nepřímo velkou částí svého díla neúnavně bojoval. Redukovat Hayeka pouze na analytika a kritika totalitních režimů by ovšem bylo žalostně málo. Podle svého rozsáhlého díla byl Hayek člověkem mnoha oborů - ekonomem, právníkem, politologem, filozofem. V jeho pracích si téměř každý může vybrat tu část, která mu nejvíce konvenuje. Mne v poslední době nejvíce fascinuje - právě proto, že nezamýšlená a neplánovaná - paralela mezi Hayekovými společenskovědními teoriemi a některými novějšími objevy v oblasti přírodních věd. Je to např. shoda mezi Hayekem a současnými teoriemi nelineárního myšlení, především tzv. teorií chaosu.

V přírodních vědách je nyní chaos - kreativní stav, ve kterém se mísí řád s nepořádkem - považován za velmi dobré, ne-li nejlepší vysvětlení toho, jak svět a vesmír funguje. Teorie chaosu je nejpoblárnější částí tzv. nelineární dynamiky. V tomto stavu nejsou vazby mezi příčinou a následkem lineární, ale komplexní - nejsou tedy předem odhadnutelné. Nerovnováha je považována spíše za normální stav, než za jakousi „úchylku“. Dříve, ve zjednodušeném lineárním popisu, se zkoumané systémy pohybovaly po předvídatelné cestě podle deterministických přírodních zákonů a určité příčiny vedly k jednoznačným následkům. Dnes místo toho vidíme svět systémů, pohybujících se po cestě sebeorganizace s náhlými a nepředvídatelnými důsledky. Přírodní zákony jsou stále určující, ale nyní se lépe chápe, že mohou operovat v kruzích, kde řád se může změnit v nepořádek a naopak. Vzorce chování systémů jsou sice nepravidelné, ale stále rozpoznatelné jako širší kategorie „archetypů“ s nekonečnou vnitřní variabilitou. Jednoduchý pohled na svět se změnil v komplexní a paradoxní, ve kterém důležitou, ne-li hlavní roli hrají náhodné procesy, systém zpětných vazeb, balancování na úzkém rozmezí mezi řádem a cha-

osem. Náhoda se stává důležitou veličinou, ovlivňující chování systému.

Toto uvažování se netýká pouze přírodních věd. Výzkumy především ve fyzice ukázaly, že k vyvinutí nové kvality musí systémy operovat na samé hranici chaosu, kde vztahy mezi jednotlivým krokem a jeho dlouhodobými následky jsou skryty v detailech mnoha dalších vzájemných interakcí. Totéž platí i pro ekonomické a sociální systémy. Součástí ekonomického systému (firmy, podnikatelé) si volí svůj příští krok, ale nemohou si zvolit jeho dlouhodobý důsledek, který není předurčen žádným předem daným stavem v budoucnosti. To znamená, že zmíněná volba je skutečná a unikátní. Pouze možnost takové volby je podmínkou pro skutečné podnikatelské chování. Teorie chaosu pomáhá vysvětlit, proč se ekonomika čas od času otřásá, proč tržní ekonomika nikdy není stabilní, proč nikdy nedosahuje rovnovážného stavu. Tyto závěry v mnohém odpovídají právě Hayekovým tezím.

Jedna z nejslavnějších pojednává o rozptýlených znalostech ve společnosti a popisuje de facto rozdíl mezi jednoduchými a složitými společenskými systémy. V jednoduchých systémech (tlupa, rodina) je vzájemná interakce znalostí jednotlivých členů - díky jejich relativně nízkému počtu - přece jen omezená a dění v takovém systému je tedy do určité míry možné centrálně organizovat, plánovat a předvídat. Takový systém je vlastně lineární aproximací celé společnosti. Nicméně ve skutečném, nekonečně složitém systému - jakým je celá lidská společnost - je suma znalostí jejích členů, možnost jejich interakcí a z nich vyplývajícího chování natolik neomezená, že jakýkoliv pokus o centrální koordinaci či řízení musí nutně selhat. Jde prostě o komplexní a tedy nelineární systém, jehož mnohé pohyby jsou vysvětlitelné právě a pouze pomocí takových teorií, jako je teorie chaosu.

Tato argumentace, která byla Hayekem tak jasně a jednoznačně formulována, je podle mého názoru základní zbraní proti plánovitému „vylepšování“ lidské společnosti, tak jak je chtěli a chtějí provádět nejen komunisté a socialisté všeho druhu, ale i naši dnešní moralisté.

Jiná slavná teze vychází z trvalé nerovnováhy na trhu. Na rozdíl od neoklasických ekonomů viděl Hayek právě v nerovnováze a snaze dosáhnout rovnovážného stavu základní impuls pohybu v ekonomice. Pouze v nerovnováze může existovat na trhu skutečná konkurence, pouze v nerovnováze dochází k dalšímu vývoji, inovacím, zlepšováním a objevování nových věcí. Pouze nerovnováha je dynamický stav - rovnováha je statická, nehybná, neobjevná. Tato úvaha dobře koresponduje s pojetím nerovnováhy tak, jak ji uvádí např. teorie chaosu. Můžeme dokonce říci, že svým způsobem je to jedna z možných interpretací jednoho ze základních fyzikálních zákonů - druhé věty termodynamické - nebo jednou z možných definic fyzikální veličiny jménem entropie, která je vlastně mírou uspořádanosti (či neuspořádanosti), tedy rovnováhy systému.

Význam Hayekova ekonomického myšlení v soudobé teorii chaosu ocenili např. Parker a Stacey ve své studii „Chaos, Management and Economics“, psané pro londýnský Institute of Economic Affairs. Avšak nejen ekonom či politik, ale také ten, kdo se zabývá studiem soudobých úspěšných vědeckých oborů - jako biologie, kvantová fyzika, genetika - může často narážet na Hayekovy metodologické postupy, může je velmi dobře zužitkovat a může objevit některé překvapivé podobnosti. Hayek byl důsledným stoupencem evoluce. Napsal: „Mohu být jen málo shovívavý vůči těm, kdo se staví např. proti evoluční teorii... pouze pro jisté morální důsledky, které při povrchním pohledu z těchto teorií vyplývají...“ Hlásil se k výroku Simona Patteny, že „tak jako byl Adam Smith posledním moralizátorem a prvním ekonomem, byl Darwin posledním ekonomem a prvním biologem“ (ostatně vliv četby Smithe na Darwina je dnes obecně znám a Hayek jej potvrzoval). V jeho pracích se setkáváme s týmiž klíčovými, pro evoluci tak důležitými adjektivy: „spontánní“, „neplánované“, „nezamýšlené“, „samoregulující“ atd. Mimořádně cenné jsou Hayekovy úvahy o neoddělitelné souvislosti mezi biologickou a kulturní evolucí ve smyslu výroku K. Poppera, že „kulturní evoluce je pokračováním evoluce genetické jinými prostředky“. Kulturní evoluci Hayek považoval za zrychlenou analogii biologické evoluce, tentokrát selek-

tující v poměrně dlouhém (přesto však ve srovnání s biologickou evolucí krátkém) časovém období určité typy chování, zvyků, tradic, reakcí, pravidel lidských společenství tak, že výsledkem je spontánně vzniklý, nezamýšlený, zato ale velmi efektivní řád fungování těchto společenství. Tradiční lidské instituce považoval za cosi, co leží „mezi instinktem a rozumem“. Např. morálka podle něj je souborem neinstinktivních pravidel, jejichž dodržování umožnilo lidstvu rozvinout se do obsažnějšího „rozšířeného“ řádu. Tato pravidla se rozšířila v průběhu evoluce ne proto, že by lidé chápali jejich užitečnost a účinnost, ale proto, že jejich opakování a napodobování umožnilo skupinám, které se jimi řídily, úspěšně se reprodukovat a pojmout do sebe i ty, kdo předtím stáli mimo.

V tomto světle jsou také zajímavé názory Hayeka na náboženství. Jako důsledný agnostik napsal v osobním vyznání: „...měl bych...prohlásit, že se cítím stejně málo oprávněn k potvrzení jako k popření existence toho, čemu jiní říkají Bůh, protože musím připustit, že nevím, co má toto slovo znamenat. Rozhodně odmítám všechny antropomorfní nebo animistické interpretace tohoto pojmu, interpretace, jimiž se mnoha lidem daří tento pojem osmyslnit...Neumím připojit význam ke slovům, která ve struktuře mého myšlení či v mém obrazu světa nemají místo, jež by jim význam dalo... Dnes už začínáme zdroj řádu, jež náboženství připisuje člověku podobné božské podstatě... vidět ne vně fyzického světa, ale jako jednu z jeho charakteristik...“ Pro zajímavost - obdobná slova s téměř totožným významem můžeme najít v eseji slavného kvantového fyzika (a ateisty) Stevena Weinberga „Co je Bůh?“.

Na druhé straně Hayek náboženství uznával - považoval je také za selektivní produkt kulturní evoluce, za instituci, která je s to - v roli „strážce tradic“ umožnit uchování a předávání některých prospěšných tradic a modelů lidského chování v čase. Napsal v této souvislosti „...za přetrvání určitých způsobů jednání a civilizace, již sebou přinesly, můžeme děkovat mimo jiné i podpoře ze strany přesvědčení, jež nejsou pravdivá...předčasná ztráta tzv. fakticky nezdůvodnitelných věr by zbavila lidstvo mocné podpory v dlouhém vývoji rozšířeného řádu, který

dnes máme...“ I jádro tohoto tvrzení lze - samozřejmě v jiné podobě - najít v některých výrociích jiného známého ateisty, sociobiologa Edwarda O. Wilsona, především v jeho spise „O lidské přirozenosti“. Stojí ovšem za poznámku, že Hayek sociobiologii odmítal jako příliš redukcionistickou vědu, která hledá prapůvod lidského chování pouze na genetické či ještě mikroskopičtější úrovni.

V hledání a nalézání podobných paralel by bylo možno - a jistě ještě bude možno - pokračovat velmi, velmi dlouho. Např. pro někoho, kdo se zabývá studiem umělé inteligence či bioinformatikou, jsou určitě užitečné Hayekovy úvahy o rozdílech mezi „přirozeným“ a „umělým“ nebo o možnostech „vzniku a replikace struktur“. Zatím poslední Hayekovskou paralelu na toto téma jsem dokonce našel v některých formulacích kontroverzního německého filozofa Sloterdijka (který se proslavil přednáškou „Pravidla pro lidský park“, proslovenou v létě 1999).

Hayek proslul především jako nesmiřitelný kritik racionalistického konstruktivismu a scientismu, toho, čemu říkal „pýcha rozumu“. Je otázkou, zda nám „pýcha rozumu“ hrozí ještě i dnes, či zda se v příštím století již neocitneme v odlišném - či dokonce opačném - paradigmatu. Osobně mám pocit, že dnes se kyvadlo zhouplo až příliš do opačné polohy a že nad rozumem leckdy vítězí spíše dogma. V současnosti se na nás valí guláš morálního kýče, pojmového zmatku, mystického „transcendentalismu“ a iracionalismu všeho druhu v podobě nejrůznějších církví a sekt, světců a zázraků, apokalyptických prorocství a pavědeckých teorií. Jsme svědky fatálních předpovědí, podivných obav z budoucnosti, podivně lačného sentimentu po neexistujících starých zlatých časech - jako by bylo možno čas zastavit či vrátit. Mám za to, že tyto varovné jevy mají svůj původ v chybné interpretaci příčin a důsledků pádu komunismu. V tomto novém souboji je ovšem třeba bránit rozum - tentokrát už ne „pyšný“, ale pouze „zdravý“. „Pýcha nerozumu“ je stejně tak nebezpečná jako „pýcha rozumu“. I tentokrát nám Hayek může být oporou - jeho trpělivost, vytrvalost a pokora. Na rozdíl od mnohých dnešních falešných proroků se neobával vývo-

je, neměl strach z ničeho, co přijde. Napsal o tom: „...základním rysem liberalismu je to, že chce někam jít, ne tiše stát... liberalismus nehledí s odporem na vývoj a změny... liberál je v jistém ohledu v podstatě skeptikem, což vyžaduje určitou skromnost, ponechávající ostatním možnost usilovat o dosažení štěstí jejich vlastní cestou a důsledné trvání na toleranci, která je nejpodstatnější vlastností liberála.“ Rozumět Hayekovi znamená podle mne být optimistou.

*Kolokvium Liberálního Institutu ke 100. výročí narození
F. A. Hayeka, 14. 12. 1999*

III.

Domáci politika

Většinový systém zlepšit kondici stran

Nikdo dosud nezkoumal tolik diskutovaný většinový volební systém z hlediska jeho dopadu na povahu našich politických stran, byť jde o pohled velmi zajímavý. Pro začátek ilustraci: Z dostupných údajů vyplývá, že náklady na kampaň u voleb do Sněmovny se u hlavních politických stran v letech 1992 i 1996 vyšplhaly na několiknásobek jejich běžných ročních rozpočtů. Náklady na volební kampaň do Senátu na podzim 1996 však byly u týchž stran výrazně nižší. Jak je takový rozdíl možný? Domnívám se, že vedle jiných příčin v tom hraje velkou roli právě poměrný volební systém.

Naprostá většina našich stran sice už přistoupila na tvorbu kandidátních listin formou demokratických primárních voleb, veřejnosti je to však zatím (a celkem oprávněně) jedno. Primárky jsou bezesporu procedurou, která osvědčuje demokratický charakter dané strany. Produkují nicméně dlouhé seznamy ponejvíce anonymních osob, známých hlavně mezi svými spolustraníky, a nikoliv vně dotyčné strany. A to nehledě na to, že ani primárky nejsou imunní vůči kartelovým dohodám neschopných a všehoschopných proti skutečně schopným za účelem prosadit se na bezpečně volitelná místa.

Mediální zkušenosti a využitelnost takových lidí je omezená, jejich schopnost oslovit voliče je často diskutabilní, nároky na jejich organizační schopnosti jsou nízké. Z toho vyplývá nutnost neúměrně drahé a centralizované volební kampaně, organizované z ústředních kanceláří politických stran, s širokým využitím několika nejznámějších stranických tváří a s poměrně masivním nasazením reklamních a dalších podpůrných prostředků.

Volič má ovšem z takové kampaně leckdy právem pocit, že přichází trochu zkrátka. Výsledkem také bývá až na výjimky šedivá a bezvýrazná Poslanecká sněmovna, jejíž důvěra u veřejnosti je bídná.

Většinový volební systém vyžaduje jiný typ kandidáta. Předpokládejme, že by mu jeho strana poskytla určité odborné zázemí a minimum finančních prostředků na vedení kampaně.

Pak už záleží jen na něm, jak se dokáže uvnitř svého volebního okrsku pohybovat, jak kvalitní organizační tým si sestaví, kolik svého času a prostředků je schopen kampani věnovat, zda a jaké (!) případné sponzory na své další volební aktivity získá. V takové zkoušce se skutečně prokáže, zda dotyčnému jde o věc, nebo jen o sebe.

Jeden volební okrsek v kolébce většinového systému - Velké Británii - reprezentuje asi 60 000 voličů. V České republice by to bylo asi 40 000 voličů. Volební výsledek v takovém okrsku není o rozdílu desetitisíců hlasů, volby se zde vyhrávají náskokem tisíců, nebo jenom stovek hlasů. Proto zde billboard ztrácí na významu, proto se důležitou stává živá komunikace, kontakt s voličem a vlastní nasazení. O tom by přece politika měla být.

ODS dala několikrát najevo, že by ji budoucí přechod na většinový volební systém v případě Poslanecké sněmovny nebyl proti mysli, byť nejde o samospasitelnou věc. V každém případě se však dá předpokládat, že by tento systém vnesl větší dynamiku, více osobní odpovědnosti a více zdravého, konkurenčního prostředí do poněkud strnulých struktur našich politických stran. Levnější kampaně by také přispěly k průhlednějšímu financování politických stran (svůj běžný provoz totiž naše strany s maximálně několika desítkami zaměstnanců zvládnou bez větších potíží - problémy přicházely vždy až při zajišťování finančních prostředků na kampaň).

Největší odpor vůči většinovému volebnímu systému zatím projevují řemeslníci politické moci, kteří založili svou politickou existenci na čirém oportunistu ve stylu „být vždy při tom“. Tato politika ve většinovém volebním systému ovšem nemá šanci. Už proto stojí za to o jeho zavedení vážně uvažovat.

Právo, 14. 4. 1998

Jak je to u nás vlastně s koalicemi?

Poslední z četných článků sociologa a místopředsedy Unie svobody Petra Matějí (LN 14. 1.) je pouze mírně obměněnou verzí téhož tématu: proklínání opoziční smlouvy, rady, poučování a napravování ODS, vše zabaleno do spekulací o variantách koaličních vlád.

Jde-li skutečně o oficiální názor US, pak se tato strana dosud nezbavila ani traumatu z ODS, ani posedlosti osobou Václava Klause. Komunikace s takovým subjektem je ovšem mimořádně obtížná. Předseda US Jan Ruml se po senátních volbách k volebnímu výsledku čtyřkoalice vyjádřil, že schopnost domluvit se či komunikovat se dnes stává v politice hodnotou sama o sobě. Zdá se ovšem, že pro US není komunikace jako komunikace. Komunikují-li spolu při neschopnosti ostatních politických protivníci a předsedové dvou nejsilnějších stran - Klaus se Zemanem - a dokonce spolu podepíší smlouvu, je to pouze mocenské rozdělení postů ve státě. Komunikují-li spolu ostatní strany, je tomu naopak a jde o záchranu demokracie, stability a ekonomické prosperity v této zemi. Tato argumentace dostává stále větší trhliny na jednáních Poslanecké sněmovny. Na výsledcích hlasování je totiž zřetelně vidět, kdo zastává jaké názory bez ohledu na to, co deklaruje. KDU-ČSL, smluvní partner US ve čtyřkoalici, v rozhodujících chvílích podporuje zcela opačné návrhy než US.

Na právě skončeném zasedání Poslanecké sněmovny to bylo - kromě státního rozpočtu - zvýšení spotřební daně, které má částečně zalepit díry v příjmové stránce rozpočtu a také novela transformačního zákona, která znehodnocuje majetkové nároky oprávněných osob v zemědělských družstvech za účelem oddlužení těchto družstev (lidově řečeno tyto oprávněné osoby okrádá). Je pozoruhodné, že podpora těchto zřetelně levicových návrhů Unii svobody na jejich smluvním partnerovi vůbec nevádí. Tzv. čtyřkoalice je totiž ve skutečnosti jakousi malou velkou koalicí dvou názorově odlišných stran, z nichž každá si zřejmě pro ozdobu pověsila kolem krku ještě jednu politickou

mrtvolku. Mohli bychom také slovníkem unie říci, že jde o účelově vytvořený mocenský pakt, který se domnívá, že se na základě synergického efektu, resp. prostého součtu svých preferencí, stane třetí (alternativní) politickou silou ve státě s voličskou podporou srovnatelnou s ODS či ČSSD.

Takový postup je v politice zcela legitimní, byť jsem přesvědčen o tom, že žádný podobný hybrid či třetí cesta nemůže politicky dlouhodobě uspět. Co mi však skutečně vadí, jsou pokusy o falešnou morální nadřazenost, kterou pan Matějů a jeho kolegové okatě demonstrují při každé příležitosti. Jejich politická morálka není přitom o nic lepší než u ostatních stran, vyšší je pouze míra pokrytectví, s níž své kroky interpretují. Nálepkovat různé koaliční varianty většinových vlád jako koalici velkou, levostředovou či pravostředovou, jak to dělá pan Matějů, také neodpovídá pravdě. Nejen ODS/ČSSD, nejen US/KDU-ČSL/ČSSD, ale i ODS/US/KDU-ČSL (vzhledem k výraznému levicovatění lidovců) by dnes byly koalicemi velkými.

Chceme-li mít v ČR transparentní formu politické scény s jasně vymezenou vládní odpovědností, jedinou cestou je umožnit vytváření jednobarevných většinových vlád místo koaličních slepenců. K tomu ovšem potřebujeme změnu volebního systému, ke které se hlásila před volbami i US. Má-li pan Matějů tolik starostí o naše politické prostředí, jak vyplývá z jeho článku, doufám, že on i jeho kolegové si na své sliby (které prý unie dodržuje) vzpomenu a nebudou se zabývat jen kosmetickými úpravami nynějšího volebního systému.

Lidové noviny, 20. 1. 1999

Čím je zahuštěna evropská polévka

V minulých dnech naše evropská polévka opět zhoustla. Výroční posudek Evropské komise dopadl tak, jak bylo očekáváno - tedy nevalně, a v tomto směru je drtivým vysvědčením sociálnědemokratické vlády. Výmluvy na údajnou špatnou práci předchozích vlád již neobstojí a jiné výmluvy, např. na údajně pomalou práci Parlamentu, jsou obdobně chatrným alibi.

Teď musí vláda, včetně svého předsedy, převzít plnou zodpovědnost za to, co se udělat mělo a neudělalo, a říci si otevřeně, zda vůbec na takovou práci stačí. Pro spravedlnost je třeba dodat, že ministr zahraničí je v souvislosti s tímto stavem téměř nevinný. Vláda mu totiž hned na začátku funkčního období svázala ruce vytvořením nesmyslné překážky v podobě „koordinčního“ místopředsedy vlády, který ovšem nemohl koordinovat vůbec nic, protože k tomu neměl ani kompetence, ani autoritu. Očekávaný vyhadzov pana Lánského z této funkce toho mnoho nezlepší - především je třeba odpovědnost za vyjednávání vrátit tam, kam má patřit, tj. na Ministerstvo zahraničních věcí.

Do dusné atmosféry před zveřejněním zmíněné zprávy zamíchala čtyřkoalice svůj „husarský“ kousek - vlastní posudek o přípravě ČR na vstup do EU. Čtyřkoaliční zpráva jistě obsahuje řadu více či méně věcných hodnocení různých oblastí české ekonomiky či státní správy. S některými z nich se dá souhlasit, s jinými polemizovat. To však není důvod, proč byla sepsána. Pod pláštíkem objektivit je zpráva doslova prošpikována politickými útoky na opoziční smlouvu, připravované ústavní změny atd., souběžně s vytahováním vlastního „proevropského“ trička.

V tomto smyslu jde jednoznačně o dokument stranickopolitický, navíc ještě zahořkle zakomplexovaný a tendenční, nikoliv o neutrální hodnotící zprávu. Paradoxní je, že právě úroveň demokracie a politické uspořádání v ČR jsou těmi oblastmi, v nichž nám Evropská komise již dlouho nic nevytýká.

Čtyřkoalice se tak prezentovala jako spolek, který absolutně

nechápe, oč v Evropské unii jde, a který v zahraniční politice postupuje stylem tance slona v porcelánu. Divadélko s předáváním a zasíláním dokumentu členským zemím EU a Evropské komisi, schematické rozdělení politické scény na síly proevropské a antievropské, stavění se do role jediného advokáta vstupu do EU - to je od čtyřkoalice hloupost, kterou si mohla odpustit. V EU to totiž nikoho nejen nezajímá, ale spíše udivuje. To netvrdím jako člen ODS, ale jako stínový ministr, který měl možnost sondovat reakce zastupitelských úřadů různých zemí EU.

Nejčastěji jsem se setkával s diplomaticky pozdvíženým obočím, vrtěním hlavy nebo krčením ramen. EU jedná s Českou republikou jako se státem, jako s celkem. Nevyjednává s jednotlivými politickými stranami. Není zvyklá z ostatních asociovaných zemí, jako je Polsko, Maďarsko atd., aby jednotlivé politické strany na sebe chodily žalovat jako malé děti, protože předpokládá, že ohledně EU je politické spektrum schopno se sjednotit na strategických cílech. Čtyřkoalice teď získala nálepku právě takového nedospělého a hašteřivého žalobníčka, místo vytoužené nálepky zralé politické síly.

Podrážděný ryk, který se zvedl po kritice čtyřkoaličního lap-su, byl pak již naprosto příznačný pro určitou část naší mediálněpolitické sféry a atmosféru hysterie, v níž se pohybuje a kterou vytváří. Spřátelená média - např. čtyřkoaliční stranický týdeník Respekt - prezentovala čtyřkoalici téměř jako disidenty, trpící za své proevropské přesvědčení a pronásledované obviněním z vlastizrady. Siamská dvojčata US pánové Mlynář (v MfD) a Lobkowicz (v Právu) podnikla pokus o mediální ofenzívu, čtenář ovšem neví, zda se má nad prázdnotou a pokrytectvím jejich článků smát, či plakat. Obzvláště pan Lobkowicz, který de facto v různých vládách strávil pět let (1993-96 ředitel kabinetu ministra zahraničí, 1996-97 poradce téhož, 1998 ministr obrany), by udělal lépe, kdyby místo plánného mudrování z pozice zneuznaného mistra světa prozradil, co za celá ta léta ve všech těch vládách pro evropskou integraci ČR udělal.

Falešné čtyřkoaliční hrdinství samozřejmě není ani velezrada,

ani vlastizrada. Je to pouze mimořádná trapnost, která ovšem neulpí pouze na čtyřkoaličních stranách (které by si to plně zasloužily), ale na České republice jako celku. Přitom jedna ostuda s posudkem z Bruselu by nám úplně stačila.

Právo, 15. 10. 1999

Realita všedního dne kontra patos revoluce

Historie se opakuje, ovšem podruhé jako fraška. Pravdivost tohoto úsloví se v minulých dnech potvrdila nebývalým způsobem. Napřed bývalí studentští vůdci vyzvali současnou vedoucí politiky k odstoupení. Později upřesnili, že jde pouze o Václava Klause a Miloše Zemana, nikoliv Václava Havla, neboť prezident přece nesmí být urážen zařazováním bok po boku „obyčejných“ politiků. Václav Havel národu vysvětlil, že musí na Hradě ještě tři roky sloužit, výzvě studentských vůdců udělil jakousi neformální záštitu a ve veřejnoprávní televizi se spolu se svými přáteli pustil do mudrování, jak napravit politickou scénu a zlepšit morální klima společnosti.

Nestandardnost české politické scény po deseti letech je bohužel zřejmá. Někteří její aktéři nehrají - nebo nechťejí hrát - podle pravidel demokratické politické soutěže. Jedním z nich je „Hrad“ jako konglomerát části intelektuálních a mediálních elit, které mají velmi malou schopnost vygenerovat vlastní nosný program. Mají však zato velkou touhu mít politický vliv a skrytým způsobem také politickou moc.

Je v tom jakási nostalgie po dobách OF, které tyto elity ovládaly, a také nechuť ke klasickým politickým stranám, která ovšem vychází z konkrétních teoretických stanovisek. Především silné politické strany jsou Hradem chápány jako nebezpeční, příliš transparentní konkurenti v boji o politickou moc. Neváhá proto uzavírat spojení s těmi politickými stranami, s nimiž sleduje stejné cíle - tj. oslabení silných konkurentů. Vůči standardní politice používá apoteózu tzv. občanské společnosti a nepolitické politiky.

Zmíněné elity poučují národ o tom, co má dělat a jak se má chovat, aby se vůbec přiblížil evropským demokratickým hodnotám. V klíčových chvílích však sami na sebe prozrazují, že za celých deset let nepochopili podstatu jedné z nejdůležitějších těchto hodnot - parlamentní, zastupitelské demokracie. Možná se jim podaří nahradit tuto osvědčenou formu vlády formou ji-

nou - „odvolávací“ demokracií. Ta bude spočívat třeba v tom, že každých deset let při výročí 17. listopadu bude národ odvolávat politiky, které si předtím svobodně zvolil.

Chování těchto elit připomíná zvláštní sebedestrukci. Tváří v tvář rostoucím preferencím komunistů likvidují s velkou důsledností kredit demokratických institucí, mezi něž patří i politické strany, aniž by nabízely cokoliv jiného kromě neuchopitelných vizí. Pro některé lidi je těžké si přivyknout na realitu všedního dne, která postrádá lesk a patos revolučních dní. Je těžké si zvyknout na to, že i oni jsou součástí establishmentu - ať už je to prezident Havel, nebo třeba bývalý ředitel ČRo Ježek. Musí si proto najít náhradní establishment, proti kterému je třeba bojovat. Ten dnes reprezentují Zeman a Klaus, zítra někdo jiný, kdo vzejde ze svobodných voleb. Proti výzvě studentských vůdců nelze formálně nic namítat. Ve svobodné společnosti na ni mají plné právo, stejně jako občané mají právo se k ní připojovat a jiní ji zase kritizovat.

Stejně tak proti Zemanovi a Klausovi může mít ve svobodné společnosti kdokoliv cokoliv. Nemůže však popřít jednu věc - oba se pohybovali vždy pouze v tom půdorysu, který jim narýsovaly svobodné volby, tedy základní demokratická procedura vyjadřující vůli voličů. Na rozdíl od Václava Havla, který tento veřejný test neabsolvoval ani jednou, Klaus jím prošel od roku 1992 třikrát a Zeman dvakrát. Oba by se proto museli napřed zbláznit, aby na zmíněnou výzvu přistoupili.

Veřejné výzvy - ať už je to zmíněná „studentská“ výzva, nebo dřívější Impuls, ostatně vzájemně si velmi podobné - nemohou a nesmí nahradit standardní demokratické politické procedury. Nejsme v Bělorusku, nebojujeme proti totalitě. Jsme - naštěstí - v demokratické zemi.

Zemské noviny, 1. 12. 1999

Ústavní změny v kontextu českého politického vývoje

Cílem tohoto příspěvku je prozkoumat navržené změny Ústavy, které Poslanecká sněmovna propustila do druhého čtení - a to přesnou ústavní většinou - nikoliv z hlediska odborníka-ústavního právníka, jímž osobně nejsem, nýbrž praktického politika, který s tímto základním dokumentem udělal zkušenosti, pokud jde o jeho používání.

Nejde tedy o pokus o neutrální hodnocení, ale vystoupení politické, politické nikoliv ve smyslu stranickém (to bych si na akademické půdě samozřejmě nedovolil), ale ve smyslu jasněho politického názoru na chování jednotlivých ústavních orgánů. Proto je zřetelné, že nebudu hovořit o formálních náležitostech zmíněných úprav. Chtěl bych pouze poznamenat, že nevznikaly na koleně, nebyly šity horkou jehlou, byly po řadu měsíců diskutovány ve známé komisi ODS-ČSSD, složené z osmi poslanců a senátorů a spolupracovali na nich samozřejmě profesionální právníci, znalci ústavního práva.

Z nejrůznějších komentářů, které máme k dispozici, vyplývá, že názory odborníků na tyto úpravy nejsou jednotné - bohužel v médiích jsme se doposud setkávali a setkáváme především s negativními a kritickými odezvami. Hlasům, které považují tyto úpravy za správné, potřebné a dobré, není podle mého názoru dáván adekvátní prostor, což svědčí o tom, že téma se stalo - jak je tomu u nás ostatně skoro se vším - předmětem vnitropolitického boje.

1. Motivy pro změnu ústavy

Zopakují, že existují v zásadě čtyři okruhy změn a také čtyři soubory motivů, které k nim vedly. První z nich můžeme nazvat snahou o posílení vlády práva ve smyslu rovnosti před zákonem. Zde jde o omezení imunity ústavních činitelů na dobu výkonu mandátu a o znemožnění zásahu prezidenta do trestního stíhání či soudního řízení před vynesením pravomocného rozsudku.

Druhým je posílení veřejné kontroly. Zde se zmiňuje omezení doposud zcela neomezených pravomocí prezidenta při jmenování členů Bankovní rady ČNB, tedy skutečnost, že nadále bude muset při jmenování vycházet pouze z návrhů vlády a Parlamentu, které bude samozřejmě - pokud uzná za vhodné - moci vetovat.

Třetím je posílení významu voleb, tedy zpřesnění procedury sestavování vlády po volbách ve prospěch politických stran a pořadí, v němž se umístily ve volbách a také zrychlení tohoto procesu. Tento okruh je nejčastějším předmětem kritiky či politických útoků, proto se nadále budu zabývat především jím.

Konečně jde o předcházení krizím, tedy možnost rozpuštění PS vlastním usnesením, řešení situace tzv. „dvou premiérů“, úprava pravomocí vlády v demisi.

Pokud bych se měl pokusit shrnout všechny navrhované úpravy do jedné převažující charakteristiky, byla by to tato: jde především jednak o zpřesnění, jednak o redukci pravomocí prezidenta republiky. Proč? Především proto, že máme v Ústavě článek 5, týkající se politických stran. Politika přece je střetem zájmů. Tyto zájmy však musí být nakonec v Parlamentě reprezentovány jakousi obecnou, většinovou vůlí - občanskou reprezentací zájmů - která se generuje odzdoła, prochází např. volbami různých stupňů, různými „koagulacemi“ a kompromisy, sléváním a sdružováním atd. Nástrojem artikulace takto pojatých zájmů mohou být jediné politické strany, které obsahují zájmy v horizontální i vertikální rovině. Občanská sdružení, spolky atd. jsou naproti tomu nositeli dílčích, korporativních zájmů. Jejich delegování do Parlamentu může nakonec zcela znehybnit sféru politického rozhodování, protože - na rozdíl od politických stran - tyto partikulární zájmy jsou často v přímém protikladu, vyjadřují pouze zájmy segmentů společnosti, nikoliv odzdoła vytvořená zájem „obecný“. Proto nemůže dojít k jejich shodě a proto takováto všeobecná paralýza často vytváří - a ve 20. století také několikrát vytvořila - předpolí pro nástup autoritativního režimu silné ruky. Paradoxem je právě to, že tato cesta zpravidla začíná voláním po přímější demokracii, po nahrazení „zprostředkovatelské“ role tzv. „rozhádaných“ poli-

tických stran přímou účastí „stavovských“ občanských spolků. Právě proto je třeba, aby Ústava základní pilíře demokratického systému, jejich vztahy a postavení dobře a jasně definovala.

2. Role politických stran

Souhlasím s tvrzením, že žádná Ústava na světě nemůže mít ambice postihnout všechny možné a myslitelné situace, které mohou v daném systému nastat. Nicméně Ústava bezesporu svými ustanoveními tento systém spoluvytváří, modeluje. Používáním Ústavy, používáním možností, které poskytuje, používáním „stupňů volnosti“ Ústavy se vytváří modely chování jednotlivých subjektů, jednotlivých ústavních institucí, které se pak stávají jakýmsi přirozeným či zvykovým či vydrženým „právem“, jakýmsi archetypem, chcete-li.

Již za první Československé republiky se vytvořily takové archetypy chování jednotlivých aktérů politické scény - tedy politických stran - které patří spíše k horšímu dědictví prvorepublikové demokracie. Byla to především extrémní proporcionalita při výkonu exekutivní moci a také „pivotující“ charakter politických stran (tedy jejich schopnost být součástí téměř jakékoliv koalice). Takové strany nikomu tzv. „nevadí“, jsou nejméně vyhraněné, mají nejméně jasný program. Jejich hlavním cílem nakonec není ve volbách vyhrát, ale pouze si udržet stabilní, byť nevelkou voličskou podporu, nutnou pro vstup do Parlamentu. Politické spektrum tak postupně eroduje do malých stran, které se chovají spíše jako již zmíněné stavovské organizace a ve vládě obsazují křesla, která jsou jejímu „stavu“ blízká. Kartel takových stran má samozřejmě zájem na zachování statu quo a vzájemném, dlouhodobém udržení se ve vládě. Zmíněný model proto vede k politickému marasmu a partokracii. Rozdělení křesel ve vládě je téměř konstantní, některá ministerstva bývají určitým stranám doslova propachtována. Pokud jde o roli prezidenta ve zmíněném systému, byla mimořádně silná, přestože se nejednalo o prezidentský systém, takže tato síla nebyla odvozena z Ústavy či způsobu volby, ale jedná se o jakési mravní či morální autority konkrétní osoby, jedná se z výše zmíněné fragmentace politického spektra.

Zde je u části aktérů našeho ústavního systému silná inspirace těmito archetypy, snaha přenést tento pro ně výhodný systém z 20. let do 90. let. Obávám se ovšem, že jejich motivy jsou čistě utilitaristické. Existují politické strany, které se téměř vždy ve volbách dostanou do PS, byť se nevelkým volebním ziskem, protože jde např. o strany programově rozmělněné a tudíž „přijatelnější“ pro veřejnost, nebo strany se silným regionálním zakotvením atd. Stejně vlastnosti - ale i další jako např. malá členská základna či vyhraněně konfesní nátisk - však těmto stranám zároveň brání získat celostátní charakter a stát se silnými hráči politické scény. Jejich jedinou šancí je strategie „přežítí“ - tedy v demokratických podmínkách maximalizovat svůj volební zisk a být téměř za každou cenu ve vládě jako nezbytný dodatek k některé velké politické straně, která by jinak nesestavila parlamentní většinu. Z tohoto způsobu chování pro sebe odvozují další nutnost - nutnost disproportčního rozdělení politické moci, tedy většího podílu na exekutivní moci, než by odpovídalo výsledku voleb. Argumentuje se oblíbenými leč mylnými teoriemi, že vítěznou stranou v poměrném systému je ta, která dokáže dát dohromady „funkční koalici“, nikoliv ta, která získala nejvíce hlasů. Tyto úvahy jsou bohužel zřetelným útokem na svobodné volby jako základní prvek demokratického systému, cestou k nivelizaci volebních výsledků a doslova karikují volby jako výraz vůle voličů. Pokud nezáleží na volebním výsledku, tedy na počtu parlamentních křesel, přidělených straně jejími voliči, každá parlamentní strana má stejnou váhu. To znamená - teď záměrně přeháním - absurdní divadlo: nemuseli bychom dělat volby žádné, stačilo by vydělit počet parlamentních křesel počtem parlamentních stran a přidělit každé stejně, bez ohledu na to zda měla ve volbách 10, 20, nebo 30 %. To už je „spravedlnost“ téměř komunistického stříhu, něco jako „každému podle jeho potřeb“.

Disproporční rozdělení politické moci následovalo zatím po každých volbách. V roce 1992 byl poměr křesel tří tehdejších koaličních partnerů zhruba 4:1:1, ve vládě však měla vítězná strana jen o jedno křeslo víc, než ostatní dva. V roce 1996 byl týž poměr 3:1:1, nicméně ve vládě dokonce existovala parita

mezi vítěznou stranou a zbytkem (tedy 1:1). A po volbách v r. '98 byla ve hře dokonce i varianta s předsedou nejslabší parlamentní strany jako premiérem. Jistě, v každé koaliční vládě je zisk menších koaličních partnerů větší, než by odpovídalo jejich zisku volebnímu. Nic se však nesmí přehánět.

3. Role prezidenta

Tyto nešvary by byly samozřejmě atakovány především razantní změnou volebního systému, která však není předmětem ústavních změn. Nicméně postavení prezidenta v tomto procesu je neméně důležité. Začíná se zde podle mého názoru rozmáhat velmi nebezpečná tendence - každé politické straně vlastně stačí nějak se protlačit do PS, tam uzavřít politický obchod a hlavně být zadobře s prezidentem. Ten si pak vybere svého či své favority bez ohledu na to, jak velkým počtem parlamentních křesel jsou reprezentováni a pověří je sestavením vlády. K tomuto způsobu uvažování velmi přispívá jeden z významných nestandardních prvků české politické scény. Je to existence jednoho z center politické teorie a praxe, které ovšem hraje podle jiných pravidel, než ostatní hráči. Z nedostatku jiných názvů jej nazvu Hrad.

Hrad je konglomerátem části intelektuálních a mediálních elit, které mají velmi malou schopnost vygenerovat vlastní nosný program, mají však tendenci k uplatňování politického vlivu a skrytým způsobem - tj. bez následné odpovědnosti, skládání účtů a účasti ve volební soutěži - také politické moci. Je zde přítomna nechuť ke klasickým politickým stranám, která ovšem vychází z konkrétních teoretických stanovisek. Nynější prezident Václav Havel napsal již v roce 1978 ve svém slavném eseji „Moc bezmocných“ : „...nezdá se, že by tradiční parlamentní demokracie nabízely způsob, jak zásadně čelit samopohybu technické civilizace i industriální a konzumní společnosti...celý ten statický komplex ztuhlých, koncepčně rozbředlých a politicky tak účelově jednajících masových politických stran, ovládaných profesionálními aparáty...“

Především silné politické strany jsou Hradem chápány jako nebezpeční, příliš transparentní konkurenti v boji o politickou

moc, proto neváhá také uzavírat ad hoc (či dnes již trvalejší) spojení s těmi politickými stranami, s nimiž sleduje stejné cíle - tj. oslabení silných konkurentů. Možná právě zde je přítomna implicitní touha po již zmíněném prvorepublikovém systému co nejrozdobenější politické scény, kdy jakýsi arbitr (prezident) dle vlastní vůle skládá vlády z velkého počtu malých stran. Tyto názory ústí v apoteózu náhradních konceptů vůči politickým stranám (tzv. občanská společnost a také nepolitická politika).

Pokud se má česká politika vyhnout nebezpečí trvalého zablokování, je třeba se zbavit výše popsaných nezdravých zvyklostí, které se zakoření rychleji, než je milé, jinými slovy namodelovat takové vnější podmínky, které je nebudou umožňovat, resp. budou je výrazně ztěžovat. Proto jsou na stole připravované ústavní změny v pojetí prezidentských pravomocí. Nejde o jakousi pomstu dvou stran konkrétním osobám či osobě. Parametry ústavního systému nejsou a nemohou být nastavovány podle osobních vlastností toho kterého politika, ale podle toho, co si ústavodárné orgány přejí, aby dovolovaly.

*Konference o změně ústavy, Masarykova Univerzita Brno,
24. 11. 1999*

cep
CENTRUM

PRO EKONOMIKU A POLITIKU

CEP je občanské sdružení založené a zaregistrované na podzim roku 1998. Chce se stát kvalitním českým institutem pro ekonomická a politická studia.

Cílem CEPu je šíření idejí svobodné společnosti a tržního hospodářství a podpora myšlenek velkých osobností liberálního myšlení.

V čele CEPu stojí správní rada, kterou tvoří
profesor ekonomie Václav Klaus,
profesor medicíny Vratislav Schreiber
a senátor Richard Salzman.

Centrum pro ekonomiku a politiku je subjektem nezávislým na politických stranách a nehodlá být od politických stran přímo či nepřímo podporováno.

Kontakt:

Centrum pro ekonomiku a politiku

Nám. Míru 9
120 53 Praha 2

tel. a fax: (02) 21596451
e-mail: cep@iol.cz
<http://web.iol.cz/cep>

č. účtu: 19-2304260257/0100
IČO: 68402091